

כח הפה היהודי

דברים שעל כל יהודי לדעתם

יוצא לאור על ידי מכון "ציפית לישועה"
ירושלים – ניו יורק

© כל הזכויות שמורות

קונטרס זה מופץ חינם לזיכוי הרבים
על ידי מכון "צפית לישועה"
ירושלים – ניו יורק

ניתן להשיג קונטרסים נוספים
בטל. 02-537-8775

תוכן הענינים

4.....	מבוא
6.....	עוצמתה של שמירת הלשון בחיי הפרט
9.....	עוצמתה של שמירת הלשון בחיי כלל ישראל
13.....	תכלית הבריאה : מידת הדין ומידת הרחמים
17.....	כוחה של שמירת הלשון
22.....	האסונות הרבים בתולדות עמנו
25.....	איסור לשון הרע
32.....	איסור רכילות
35.....	כיצד לחדול מלשון הרע ומרכילות
42.....	איסור שמיעה ואיסור קבלה של לשון הרע ורכילות
46.....	איך להפסיק שמיעת לשון הרע ורכילות וקבלתן
50.....	מתי מותר לספר גנאי
54.....	סיכום ההלכות
56.....	דרכי התשובה על לשון הרע ורכילות
58.....	האמת על הסבל של עם ישראל
60.....	האתגר המעשי של כל קהילה יהודית
62.....	"אבינו מלכנו"
66.....	התפילה הגדולה מכל
70.....	החיוב להתפלל לישועתם של אחינו בני ישראל
74.....	הציבור היהודי החזק מכל
75.....	דוגמא לתפילה פרטית שחיבר רב בחו"ל

מבוא

כל דור ודור בדברי ימי עמנו טובל בדם ובדמעות. על מה ולמה?

כאשר אנו קוראים כל ספר שהוא בתולדות עם ישראל, מתחוור לנו מיד ובמלוא העוז כי בכל התקופות כמעט, כל דור ודור בדברי ימי עמנו טובל בדם, דמם של אינספור יהודים שנטבחו במלחמות, בפרעות, במסעי צלב, בעינויי אינקויזיציה ובמוראות שואה. אפילו כיום, בימינו אלה, מוקפות קהילות יהודיות גדולות, במיוחד בארץ ישראל ובאירופה, בשונאים ובאויבים צמאי דם האורבים להם באכזריות. פיגועי המחבלים המתאבדים בארץ ישראל, שגרמו למאות הרוגים ופצועים יהודים, ממשיכים לסכן את חיי התושבים והופכים אותם לכמעט בלתי נסבלים. מהי הסיבה לכך? מדוע נגזר עלינו, כעם, לעבור סבל כה נורא? על שום מה מגיע לנו גורל כזה? התשובה הרגילה לכך היא שאנו נענשים על חטאינו; שלא קיימנו כראוי את מצוות התורה. אולם, אם היתה זו הסיבה היחידה, היינו מצפים לכך שעונשו של כל דור יהיה בהתאם לעוונותיו, מידה כנגד מידה. כגודל החטאים כן יהיה גודל הסבל והאסונות. אולם, ההיסטוריה מוכיחה אחרת. דורו של המלך אחאב חטא עד מאד בעבודה-זרה, ובכל זאת לא סבל רבות¹. לעומת זאת, היו דורות אחרים שחטאו פחות, והנה סבלו עוד יותר. אם החטא הוא הגורם היחיד לסבלות עם ישראל, הכיצד זה שאין התאמה בין גודל החטא לגודל העונש? לפיכך מובן שחייבים להיות גורמים נוספים לאסונות המרבים לפקוד את עם ישראל. מה הם אותם הגורמים?

לא רק החטאים גורמים לסבלותינו

חז"ל העניקו לנו את המפתח לשאלה זו. הם אומרים שלא רק החטאים גורמים לסבלותינו. גם שנאת חינום, מחלוקת, לשון הרע ורכילות הורסים

¹ ראה ספר מלכים א': א"ז, כ"ט-ל"ד. ובירושלמי פאה (פ"א ה"א) ובדב"ר ה', י" ד"אמר ר' שמואל ב"ר נחמן דורו של אחאב עובדי ע"ז היו, והיו יוצאין למלחמה ונוצחין ... אבל דורו של שאון (ובירושלמי איתא דורו של דוד) כולן היו דלטורין ... לפיכך היו נופלים במלחמה". ובשמי"ה"ל ח"א שער הזכירה פ"ד כתב דבימי שאול אף שהיה נמצא ביניהם תינוקות שהיו יודעין מ"ט פנים בתורה היו יורדין למלחמה ונופלין.

כל חלקה טובה לא פחות מן החטא². כשעם ישראל חי כאיש אחד בלב אחד, כמשפחה מלוכדת שכל בניה חיים בשלום איש עם רעהו, כשמשתדלים ככל האפשר להימנע מלשון הרע ומרכילות, אזי מוגנים הם מפני אסונות וצרות אפילו כאשר ראויים הם לעונש על חטאיהם³. מאידך, כשאין ביניהם אחדות ואחזה כמו בני משפחה אחת, כשדיבורי לשון הרע ורכילות נפוצים לרוב בקרבם, אזי אין מה שיעצור את הנגף, וכל העונשים והצרות המגיעים להם בגלל חטאיהם אכן נוחתים עליהם במלוא הכובד.

ברור מעבר לכל ספק שהאהבה והאחדות בקרב בני ישראל, כבני משפחה אחת, וההתרחקות מלשון הרע ומרכילות, משמשות כתריס המגן על עם ישראל מפני הפורענות אפילו במקרים של חטאים רבים. מהי הסיבה לכך? מה עומד ביסוד דברי חז"ל אלה?

חיבור זה מנסה להסביר ולהבהיר את כוונת חז"ל בשני חלקים. החלק הראשון עוסק בנוזקים ובסבל הגדול הנגרמים על ידי לשון הרע ורכילות, והחלק השני מתאר כיצד גורמות שנאת החינם והמחלוקות לאותן תוצאות עגומות של ייסורים וסבל. כמו כן, חיבור זה מגיש עצות מעשיות ושיטות להשריש בלבנו מושגים אלה, ולהפוך אותם לחלק מהותי מחיינו. חייבים אנו להבין זאת, כדי שנוכל לשרוד כעם. לנוכח האויבים הרבים האורבים לנו ומשחרים לטרף, לא נוכל להתעלם מאמת גורלית זו. זוהי שאלה של חיים או מוות. הגיעה השעה בה מוטלת על בני דורנו החובה לפתור חידה גדולה זו, כאן ועכשיו. אסור לנו לאבד זמן. כדאי לקרוא חיבור זה, ולשוב ולקרוא בו, עד שאור בהיר יזרח בלבנו, ויפיג את החשכה אשר שכנה בו. ראויים הם הדברים כי יגיעו לידיעתם של כל יהודי ויהודי המכירים בערכם של החיים ושל ההתעלות הרוחנית.

2 יומא ט: "אבל מקדש שני (שאנו בקיאים בו) מפני מה חרב? מפני שהיתה בו שנאת חנם". וראה בהקדמה לספר ח"ח שהוכיח דכונתם על חטא לשון הרע. ועיין בשער הזכירה פ"ד (בביאור כחה של לשון הרע).

3 ראה תנחומא שופטים י"ח: "בזמן שישראל עושין חבורה אחת, אפילו עבודה זרה ביניהם אין מדת הדין נוגעת בהם".

מטרתו של חיבור זה אחת ויחידה: לצייד את בני ישראל בכלי נשק נגד הסבל והאסונות ולקרב אותם לאביהם שבשמים.

יהי רצון שהדברים יסייעו לכל בני ישראל לעלות ולהתעלות ולגרום לנחת רוח לרבון העולמים. יהיו הדברים לרצון לפני הקדוש ברוך הוא, אוהב עמו ישראל.

עוצמתה של שמירת הלשון בחיי הפרט

מדוע כה חמור הוא עוון לשון הרע?

מבין תרי"ג המצוות, יש כאלו הנחשבות חמורות יותר מאחרות. לדוגמא, שמירת שבת נחשבת למצוה יסודית מאד. זאת לומדים מהעונש המוטל בתורה על מי שמחלל את השבת במזיד - חיוב מיתה. חטאים באותה רמת חומרה הם עבודה זרה ושפיכות דמים. אולם, יש עברות הנחשבות פחות חמורות היות שעונשן חמור פחות, ביניהן נכללות, לדוגמא, עברות מסוימות על כללי הכשרות או עבירות הקשורות לממונות וכדומה שהעונש עבורם הוא מלקות או תשלומי נזיקין. על פי אמת מידה זו נחשבות העברות של לשון הרע על יהודים כחמורות עוד פחות מכיון שהעונש עליהן אינו כרוך בחיוב מיתה, כרת או אפילו מלקות. למרות זאת, כאשר חז"ל מדברים על לשון הרע, הם מתייחסים אליה בחומרה הגדולה ביותר⁴ וקובעים כי העוברים על איסורי לשון הרע יהיו נתונים לעונשים החמורים ביותר⁵. מדוע? במה מיוחדת כל כך מצוה זו בין כל יתר המצוות?

שמירת הלשון – ערובה לאריכות ימים ולחיים טובים

לפחות בשני מקומות בתורה שבכתב מצאנו התייחסות לעוון לשון הרע ולתוצאותיו. נתבונן, אפוא, בדברים אלו.

(א) "מי האיש ההפץ חיים אוהב ימים לראות טוב? נצור לשונך מרע ושפתך מדבר מרמה" (תהלים לד, יג-יד).

מן הפסוק הראשון אנו למדים על שתי תוצאות של שמירת הלשון. האחת – אריכות ימים. מה הם חיים ארוכים? אלו הם חיים הנמשכים עד גיל שמונים ואפילו תשעים. השנייה – הנלמדת מחלקו השני של

4 עיין ערכין טו: "אמר ר' יוסי בן זמרא, כל המספר לשון הרע כאילו כפר בעיקר וכו', ואמר ריש לקיש כל המספר לשון הרע מגדיל עוונות עד לשמים וכו', תנא דבי רבי ישמעאל כל המספר לשון הרע מגדיל עונות כנגד שלוש עבירות עכו"ם וגילוי עריות ושפיכות דמים וכו', ועיין שם עוד מאמרים בענין זה.

5 רמב"ם שם הל' ג' "אמרו חכמים ג' עבירות נפרעין מן האדם בעולם הזה ואין לו חלק לעולם הבא... ולשון הרע כנגד כולם" ועיין ח"ח כלל א' מלה"ר הל' ג' ד', וברמב"ם שם.

אותו פסוק – היא "לראות טוב", דהיינו, חיים טובים, בבריאות הגוף והנפש. מה תועלת באריכות ימים אם האדם חולה ברוחו או בגופו והוא הופך לסייעודי או זקוק לאפוטרופוס? על כן קובעת התורה ששמירת הלשון מזכה את האדם בחיים טובים⁶ הן מבחינה כמותית והן מבחינה איכותית.

שמירת הלשון מונעת פורענות

"שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו" (משלי כא, כג).

כולנו מכירים את הכאב והיגון הנלווים לצרות. אך לעתים נדירות אנו מצליחים לבצע את חפצנו. לעתים קרובות קשה מאד להשתחרר מלחצים כבדים המעיקים עלינו. והנה, אומר לנו שלמה המלך מפורשות, שהדיבורים שלנו על זולתנו יכולים להשפיע רבות על כמות הצרות העתידות לבוא עלינו. מפסוק זה אנו לומדים על תוצאה שלישית של שמירת הלשון: שמירה מפני צרות והפחתה ניכרת בצער וביסורים.

משלושת הפסוקים האלה אנו רואים בברור שלוש תוצאות הנובעות באופן ישיר משמירת לשוננו מדיבור לשון הרע על אחינו בני ישראל:

- א. אריכות ימים ושנים.
- ב. חיים טובים, חיים של בריאות בגוף ובנפש שבהם נצליח במעשי ידינו.
- ג. ירידה ניכרת בצער ובסבל העלולים להיגזר עלינו.

שמירת הלשון – המפתח להצלחתנו בחיים

מה משמעותן המעשית של שלוש ברכות אלו? אם נתבונן בדברים, נמצא תשובה מפתיעה. שלוש תוצאות אלו הן למעשה הבטחה להצלחה בחיים⁷. הקב"ה מגלה לנו מהו המפתח לחיים של הצלחה! כל אחד מאתנו, למרות כל ההבדלים המייחדים אותנו זה מזה, חותר בעצם

6 עיין ע"ז יט: "מרכיזי רבי אלכסנדר, מאן באי חיי וכו', אמר להו מי האיש החפץ חיים וגו' נצור לשונך מרע וגו'".

7 עיין בשמיה"ס שער הזכירה פרק י"א בביאור גודל שכר שמירת הלשון בזה ובבא.

לקראת אותה מטרה: ההצלחה [להצליח\להצלחה]. יש החפצים להצליח בפרנסתם, אחרים מחפשים זיווג הגון ובני זוג מבקשים להתכרך בפרי בטן. תהא אשר תהא המטרה, כולנו מבקשים להצליח בהשגתה ולראות בהתגשמותה המעשית. היש דרך להשפיע על כך? היש שיטה שבאמת תאפשר לנו לנחול הצלחה, שוב ושוב, בכל אשר נעשה? מן הפסוקים הללו עולה ומהדהדת תשובה ברורה ונחרצת – **כן!** באמצעות פסוקים אלו אומר לנו הקדוש ברוך הוא שהאופן שבו אנו מתבטאים על זולתנו הוא המפתח החשוב ביותר להצלחה – או לכשלון – בחיינו. אין בתורה כל מצוה אחרת הקשורה להבטחה שכזו. אפילו מצות כיבוד הורים, ששכרה הוא "למען יאריכון ימיך", אין בה בהכרח הבטחה למיעוט צרות וסבל בחיים. רק לשמירת הלשון הכוח והעוצמה לקבוע את אורך ימינו ואת איכותם.

מכל האמור לעיל, רואים אנו שבכוחו של הדיבור להשפיע רבות על חיינו האישיים. אך מהיכן נובע כוח זה? מדוע כה מיוחדת היא מצות שמירת הלשון מכל המצוות האחרות עד כי חז"ל כה מזהירים אותנו להקפיד עליה? חיוני ביותר להבין את התשובה לשאלות אלו, כי רק כאשר נבין באמת את ייחודה של מצוה זו נוכל לקיים אותה במלוא הרצינות, המורא וההערכה להם היא ראויה.

עוצמתה של שמירת הלשון בחיי כלל ישראל

עוון לשון הרע גרם לחורבן בית שני

אסון נורא לעם ישראל התחולל לפני כאלפיים שנה. הרומאים כבשו את ארץ ישראל, הטילו מצור על ירושלים והחריבו את בית המקדש השני. מאות אלפי יהודים נהרגו או נפלו בשבי ויצאו לגלות, והיהודים איבדו את שלטונם בארץ. כשחז"ל התעמקו בגורם לגזרה זו מן השמים הגיעו למסקנה ברורה ונהירה. היתה זו שנאת חנם בין איש לרעהו. בהקדמה לספרו הגדול "חפץ חיים" על הלכות לשון הרע ורכילות מתיחס החפץ חיים לדברים אלו של חז"ל. הוא כותב שהקנאה והשנאה שהיו בלבם של ישראל איש נגד אחיו באותו דור, לא הספיקו לכשעצמן כדי להביא על עם ישראל חורבן נורא כל כך. רק כאשר הגיעו מידות רעות אלו לידי ביטוי ממשי בפה, דהיינו *בדיבורי לשון הרע*, נגזרה עליהם משמים גזירת החורבן הנורא. ובלשונו – "בעבור זה נחרב הבית וגלינו מארצנו... הגם שהגמרא נקטה שנאת חנם, הכוונה הוא על לשון הרע גם כן, שיוצאת מצד השנאה, דאי לאו הכי לא היו נענשים כל כך...". צום תשעה באב נקבע על ידי חז"ל על שום חורבן זה של בית שני (וכן גם חורבן בית ראשון). שניהם נחרבו באותו יום, אף כי בהפרש של כמה מאות שנים) כיום של תענית ואבל.

צום תשעה באב קשור בעיקר לבית המקדש השלישי

כשאנו מתעמקים בנושא, מתעוררת שאלה חשובה בקשר לצום תשעה באב. על שום מה חייבים יהודי הדורות הבאים לצום על חורבן שהתרחש מאות שנים קודם לכן? הרי הם לא חיו כלל באותה תקופה ולפיכך אין הם נושאים באחריות לחורבן. יתרה מזו, מדוע עליהם לצום מדי שנה בשנה בגלל אותו אסון? האם אין די בשנה אחת? התשובה על כך מדהימה: לאמיתו של דבר, צום ט' באב אינו קשור כל כך לחורבן בית ראשון ובית שני. הוא קשור בהחלט ל"חורבן" בית שלישי! הכיצד? מאז חורבן בית שני חפץ הקדוש ברוך הוא, כל שנה ושנה, שייבנה בית המקדש ועם ישראל ישוב לארץ מולדתו, ארץ ישראל. אולם, אין העם ראוי לכך בשל מעשיהם של בניו. השטן מקטרג עליהם בפני בית דין של

מעלה והתוכניות לבנין הבית נדחות לשנה הבאה. מאז חורבן בית שני, לא נמצא דור ראוי לבנין בית המקדש השלישי, ומדי שנה בשנה מעכבים חטאי ישראל את הקמתו. עיכוב זה נחשב כחורבן היות שאותם חטאים היו מחריבים את בית המקדש אילו היה נבנה. על כך אומרים חז"ל "כל דור שאינו נבנה בימיו מעלין עליו כאילו נחרב בימיו" (ירושלמי, יומא פרק א הלכה א). על כן, חייב כל דור ודור, מדי שנה בשנה, להתאבל ולצום על אבדה זו. מטרתו העיקרית של צום תשעה באב היא לכפר על "חורבן" זה של בית שלישי, שלא נבנה [בנוסף על ההתאבלות על חורבנם על הבית הראשון והשני].

גם "חורבן" זה נגרם בגלל לשון הרע

בגלל אלו עוונות של ישראל חוזר על עצמו מדי שנה בשנה "חורבן" הבית השלישי ואין הם ראויים לשוב לארצם ולמדרגתם הגבוהה כבימי קדם⁸. זהו אותו עוון שבגללו חרב בית מקדשנו ובגללו גלינו מארצנו. זהו עוון לשון הרע, האופן שבו אנו חושבים על זולתנו, שבו אנו מתייחסים אליו ובו אנו מדברים איש על אחיו מישראל. אנו נתונים עדיין תחת רושם חורבן בית שני. עם ישראל, בכללו, טרם יצא מתוך אותו חורבן. לא עלה בידינו להיטהר מעוון זה ואנו נתונים עדיין באותו מצב המכתים את נשמותינו.

עוון לשון הרע הוא הגורם העיקרי לסבלו של עם ישראל באלפיים השנים האחרונות

תהיה זו טעות רצינית לחשוב שעוון לשון הרע גרם רק לחורבן הבית, לגלות עם ישראל ולא-בנייתו של בית המקדש השלישי. החטאים של שנאת חנם, קנאה ומחלוקות בין יהודים ובעקבותיהם דיבורי לשון הרע ורכילות היו ועודם הגורם העיקרי לכל הסבל היהודי במשך כל הגלות הארוכה והמרה בת אלפיים השנים כמעט. מסעי הצלב, גרוש ספרד, הפוגרומים, הרציחות ואפילו השואה הנוראה קשורים כולם לעוון לשון

8 לשון הח"ח בהקדמה לספר ח"ח "כיון שזה החטא פגם כל כך שעל ידי זה גלינו מארצנו, על אחת כמה וחמה שאינו מניחנו לבא לארצנו".

הרע⁹. זו הסיבה שחז"ל חוזרים ומזהירים אותנו, שוב ושוב, על כוח הנורא של עוון זה. הם מזהירים אותנו מפני הקשר האיתן שבין עוון לשון הרע לבין הסבל והאסונות של עם ישראל. סכלותנו הגדולה ביותר היא בכך שנכשלנו בהבנת אמת זו ובהנחלתה לצאצאינו באותה נחישות שיש לאם הדואגת להזנת תינוקה ולעצם הישרדותו.

גידול האוכלוסין בעם ישראל לעומת זה הסינים

בנקודה זו, יתכן שנחשוב שהנה אנו מתחילים לתפוס באמת את גודל כוחה ההרסני של לשון הרע כפי שהשפיע על גורל עם ישראל. אולם, יתכן שעדיין לא הגענו לכך. הבה נבהיר זאת בעזרת הנקודה המרשימה הבאה. היסטוריונים משערים שלפני כאלפיים שנה, בתקופת בית שני, היו ברחבי האימפריה הרומאית כששה מיליון יהודים (כולל ארץ ישראל). היסטוריונים גם מעריכים שבאותה תקופה היו בסין כעשרים וארבעה מיליון סינים. כיום מונים הסינים למעלה ממיליארד נפש. לעומתם, חיים כיום בעולם רק כשלושה עשר מיליון יהודים. אם לפני כאלפיים שנה היו היהודים כרבע ממספרם הכולל של הסינים בעולם (תופעה חריגה אפילו אז, היות שהיהודים הם אומה עתיקה בהרבה והיה עליהם להיות רבים מהם במספרם), אזי היום היה עליהם למנות לפחות מאתיים וחמישים מיליון נפש (כגודל אוכלוסיית ארצות הברית). אולם, כשמספרם עומד על שלושה עשר מיליון, פרוש הדבר שמספרם רק הוכפל במשך אלפיים שנה, בעוד שמספרם של הסינים גדל פי ארבעים. עם ישראל, כאחד העמים הקדומים ביותר בעולם, היה צריך להיות היום בין העמים מרובי האוכלוסין ביותר, והנה, במציאות, הריהו אחד העמים הקטנים ביותר בעולם! הכיצד יתכן הדבר? לאן נעלמו כל היהודים?

9 גם זה לשון הח"ח בהקדמה לספרו חפץ-חיים "ונראה פשוט שהטעם שהחמירה התורה כל כך בזה העון, משום שמעורר בזה הרבה את המקטרג הגדול על כלל ישראל ועל ידי זה הורג כמה אנשים בכמה מדינות". והביא שם גם את לשון הזוה"ק "וגרים בהוא אתערותא דלשנא בישא מותא וחרבא וקטלא בעלמא". עיי"ש. עיין עוד מה שהביא הח"ח בשמירת הלשון ח"א שער הזכירה פ"ד ובתנא"ר י"ח: "כשם שהרשעים מספרים לשון הרע ועולה עד כסא הכבוד, באותה שעה משיבה גהינם ואומרת לפני הקב"ה, רבונו של עולם, אין לי יכולת לפרוע להם דיי כפי עונש שלהם, ואין כל העולם כולו יכול ליתן להם די פורענותם, והלא בעל לשון הרע הזה חטא מן הארץ על לרקיע".

לשון הרע – הגורם העיקרי למיעוט מספרם של היהודים בעולם

התשובה על כך מדהימה ומרעישה. עם ישראל, כעם, סבל במשך כל הדורות ממעשי הרג וטבח רבים כל כך ומאסונות מרובים כל כך, עד כי מספרם הלך והצטמצם מאד והם הפכו להיות לאומה שאוכלוסייתה היא מהזעירות בעולם. מה גרם לכך? על כך יש תשובה אחת ויחידה – כוחן ההרסני של שנאת חינום והקנאה הבאות לידי ביטוי באמצעות דיבורי לשון הרע. קנאת איש באחיו ושנאת הזולת גימדו אותנו והפכו אותנו לצל קלוש בלבד של מדרגתנו הקודמת. במקום להיות לאומה שמספר בניה ככוכבי השמים לרוב או כחול הים, הפכנו לעם קטן שמספר בניו אינו עולה על מספרם של עצים בתוך היער, דהיינו מעט מזעיר ממה שהיה עלינו להיות באמת.

לא יכולה להיות הוכחה ניצחת יותר לגודל כוחו של לשון הרע מאשר מציאות כואבת זו. אולם, מציאות זו טעונה הסבר. מה טיבו של עוון לשון הרע ומהו זה הנוטע בו את כוח ההרס הנורא כל כך? מה מקורו של כוח זה ואיך הוא משפיע על גורלם של הפרט ושל הכלל בעם ישראל? כדי לענות על שאלה חשובה זו, עלינו להבין תחילה על שום מה ברא ה' את האדם ומהי תכליתו עלי אדמות. התשובה לשאלה שניה זו תהיה הבסיס לתשובה על השאלה הראשונה.

תכלית הבריאה : מידת הדין ומידת הרחמים

ה' ברא את נשמת האדם כדי להטיב לה

התורה מגלה לנו את הסיבה המיוחדת לבריאה. הקדוש ברוך הוא, שהוא הטוב המוחלט, חפץ לברוא עוד נברא, שיהיה בדמותו ובצלמו ככל האפשר, כדי שיוכל להטיב לו לנצח נצחים¹⁰. קיום נצחי זה הוא דבר נשגב, נלהב ומאושר עד אין סוף. כדי להגשים את חפצו זה, ברא ה' את נשמת האדם, מהות רוחנית מיוחדת, בצלם אלוקים, אשר תוכל לקבל את ההטבה הנזכרת. בראשית בריאתה, יכלה הנשמה לנהל – כביכול – דו שיח מעין זה עם יוצרה :

דו-שיח שיכל להתנהל, כביכול, בין הקב"ה לבין הנשמה

הקב"ה: "בראתי אותך עם היכולת להתקיים לצדי לנצח וליהנות מזיו השכינה ככל שניתן. כך תוכלי להיות תמיד במדרגה עליונה תחת זיו כנפי השכינה. זה יהיה עולמך וזוהי מתנתי הגדולה לך".

הנשמה: "הנני נרעשת ונרגשת ממתנה נעלה זו הנובעת מאהבתך, הבורא, אלי. אולם, על כך פחד ורחב לבבי. יחד עם שמחתי, מתעוררים גם כמה קשיים. הקב"ה, אתה הוא מקור החיים והקיום, ואתה הוא בורא העולם. היות שנבראתי בצלם אלוקים, יש גם בי כוחות יצירה. משום כך יש בי מבוכה על שהקיום הנצחי המובטח לי ניתן לי במתנה, מבלי שעשיתי דבר כדי ליצור מציאות זאת בכוחות עצמי. מבוכה זו בודאי תפגום בהתעלות ובהתלהבות שאתה הבורא ייעדת עבורי".

לאדם היכולת "ליצור" את גורלו

הקב"ה: "צפיתי זאת מראש. על כן, המתנה שאעניק לך לא תהיה הקיום הנצחי עצמו אלא האפשרות ליצור אותו בעצמך. זאת תעשי כאשר תבחרי, מרצונך החופשי, להיות דבקה בי. בחירתך תהפוך להיות יעודך ומציאותך הסופית, והדבר ייחשב לך כמעשה יצירה שלך".

10 עיין דרך ה' להרמח"ל, פ"ב בתכלית הבריאה.

הנשמה: "איך ובאלו נסיבות אוכל לממש את הבחירה הזאת?"

הנשמה תשיג את מציאותה הנצחית בהתקרבותה לה' מרצונה החופשי

הקב"ה: "יכולתך להיות לנצחית תלויה בהתקשרותך עמי, היות שאני, ואני בלבד, הוא מקור כל הקיום. התקשרותך עמי תהיה למוקד בחירתך ובחירה זו תשפיע על יכולתך להתקיים לנצח. מכל מקום, כדי לאפשר לך את חופש הבחירה בין התקרבות אלי ובין היפרדות ממני, עלי תחילה להסתיר ממך את כוחי המוחלט ואת מציאותי. הדבר יעניק לך את האשליה שתוכלי להיפרד ממני ולהתקיים בכוחות עצמך בלי קשר אלי. אשליה זו תאפשר לך להיפרד ממני, אם תרצי בכך.

הגוף הגשמי וסביבתו הגשמית

כדי להסתיר את עצמי, אציב אותך, הנשמה, באופן זמני במצב שבו לא נהיה בקשר ישיר. מצב זה יהיה עולם גשמי. בעולם זה תהיי נתונה בתוך גוף, תהפכי להיות לאדם, וגופך יאפשר לך להכיר אך ורק מציאות הנתפסת על ידך באמצעות חמשת החושים ותו לא. אולם, למרות שייראה לך כאילו אני נסתר ממך בגלל גשמיותך, לא יהיה זה כך לגמרי, היות שבינתך ורגישותך הרוחנית יאפשרו לך למצוא אותי ולהכיר את מציאותי אם אמנם תחפצי בכך באמת, אך עלייך לדעת שגופך יתנגד לזאת בכך שיפעיל ללא הרף את דחפיו ואת מניעיך בכיוון אחר. דחפים של התעצמות כוחך על ידי התענוגות והנחמות שבכוחו להציע לך. אם תבחרי בכיוון הזה, תהיי נפרדת ממני ותאבדי את היכולת להתקיים לצדי.

התקשרות זו עם הבורא תושג רק על ידי קיום המצוות

כדי להמשיך ולהביאך לידי בחירה בין התקשרות עמי לבין היפרדות מעלי כאשר תהיי לאדם, אגלה לך מצוות מסוימות. גם אז, אהיה עדיין נסתר ממך, היות שגופך ימשיך עדיין להפריד בינינו. מצוות אלו תהיינה קשורות לקיומך הגשמי, והן תדרכנה אותך לעשות משהו (מצוות עשה)

או לא לעשות משהו (מצוות לא-תעשה). אם תישמעני לבינתך ולחוש האמת הרוחנית שנטעתי בך, תכירי בי כבוראך, כאביך וכייעודך הסופי. הדבר ימריץ אותך לשמור מצוות אלו ובאמצעותן תפתחי אתי קשר קרוב ביותר. כך תהיי קשורה אלי. לעומת זאת, אם תקשיבי לגופך ולדחפיו, תטעי להאמין שתוכלי להתקיים בלעדי ולהיות למקור-עצמי לכוחותיך, או אז תגיעי לעבירות על מצוות אלו ולכן תיפרדי ממני. בחירה זו תהיה אך ורק שלך, ואני לא אתערב בה. על ידי בחירה זו תיצרי אתי קשר של קיום נצחי, או שלא תיצרי קשר זה. יכולתך ליצור את גורלך על ידי מעשה מכוח בחירתך החופשית תביא לעולם את הדין. זה יהיה העקרון השליט שינחה את יצירתך ואת ייעודך הסופי."

הדין

על יסוד הדיאלוג הנזכר, ברור שהאפשרות של קיום לצד השכינה תלויה במעשינו, ועובדה זו היא ביטוי לעקרון של הדין הקובע שאם נתקרב לבורא יתברך, נוכל להתקיים; ואם נתרחק ממנו, לא נוכל להתקיים. השאלה המתעוררת, אפוא, היא כיצד מעריך הקב"ה את פעולתנו בנושא זה? כיצד הוא שופט אותנו כדי לקבוע מה מידת התאמתנו לחיי נצח¹¹?

הקב"ה מעריך את פעולתנו באמצעות בית דין של מעלה

חז"ל אומרים שהקב"ה דן אותנו באופן דומה לזה המתרחש עלי אדמות, אבל באופן רוחני¹². במרכז ניצב בית דין של מעלה, שבו הקב"ה הוא הדיין השופט אותנו. השטן הוא הניצב לקטרג עלינו והוא המביא לפני בית הדין את כל ההאשמות נגד כל בני התמותה כאשר נשקלת שאלת זכאותם לחיי נצח. לעומת קטגור זה, עומד לימיננו מלאך מליץ יושר

11 ראה בדרך ה' לרמח"ל ח"ב פ"ח: "והנה בהיות שרצה הקב"ה בבחירת האדם במעשין, וביושר משפט הגמול לשלם לאיש כמעשהו, הנה כביכול משעבד הוא את הנהגתו למעשה האדם, שלא ייטיב לו ולא ירע לו אלא כפי מעשיו... ואולם להנהגת המשפט ינהג כפי השעבוד שזכרנו וכו'".

12 עיין דרך ה' לרמח"ל, ח"ב, פ"ו: "סדר האדון ב"ה שהנהגת עולמו כלה, בין מה שלמשפט המעשים של בני הבחירה... ועשה כעין מלכות הארץ וכן אחז"ל "מלכותא ברקיע כעין מלכותא דארעא", והיינו בבתי דינים וסנהדראות עם כל דרכיהם וחקותיהם לזה". ועי"ש עוד.

המשתדל להגן על כל מי שמובא לפני בית הדין. הקדוש ברוך הוא, הדיין, פוסק מי זכאי ומי אשם, וגוזר את דינו של כל אחד ואחד.

בית דין של מעלה דן אותנו על פי דרכנו בקיום המצוות.

בית דין זה הוא בעל הסמכות העליונה ביותר הקיים במציאות. דבר לא יקרה לאדם אם בית הדין לא יחליט זאת, תהיינה אשר תהיינה נסיבות חייו. לעומת זאת, ברגע שבית הדין חרץ את דינו, לא יוכל שום כוח שבעולם למנוע זאת, היות שבית דין של מעלה מייצג את כוחו ואת רצונו של הקדוש ברוך הוא. לפיכך, כל מה שקורה לאדם, בין אם טוב ובין אם רע, הוא תוצאת פסק דינו של בית דין של מעלה. כך גם כל צרה, אסון, צער או תסכול נובעים רק מגזרותיו של בית דין של מעלה.

במה דן בית דין זה? הוא דן במעשינו שנעשו מרצוננו החופשי. הוא דן באותם מעשים המקרבים אותנו אל הבורא, או באלו המרחקים אותנו ממנו, מקור כל ההויה. מעשים אלו הם המצוות שגילה הקב"ה למשה בסניו ואשר נכתבו בתורה. על כן דן בית דין של מעלה האם קיימנו את המצוות או עברנו עליהן. נמצא, אפוא, שבית דין זה דן בשאלה האם זכאים אנו לחיי נצח או שמא לא.

מידת הרחמים - פתח נוסף להערכת מעשינו

בהסתמך על כך ששמירת המצוות היא המפתח להשגת חיי נצח, מעמיד בפנינו הקב"ה שתי אפשרויות. ראשית, הוא מצווה עלינו לקיים את המצוות כמיטב יכולתנו. שנית, אם לא הצלחנו בכך, הוא מורה לנו דרך תשובה אמיתית וכנה שביכולתה לכפר על חטאינו ולהסיר את כתם העוונות מעלינו, כך שנוכל לחזור ולהיות טהורים ללא רכב כמקודם. אולם, מה קורה כאשר אדם חוטא ואינו חוזר בתשובה ובכך לא נקט אף לא באחת משתי הדרכים הללו? האם נותרה לו עדיין תקוות הצלה מחומר הדין?

התשובה על כך היא – כן! הקב"ה צופה מראש אפשרות כזו ומחמת אהבתו אותנו, בעמדו לימינו ובדרשו את טובתנו ואת הצלחתנו, הקים

בית דין נוסף לצדו של בית הדין הראשון. בית דין זה שופט אותנו כמו קודמו, פרט לכך שהוא פוסק את הדין על פי מידת הרחמים ולא על פי מידת הדין. בבית דין זה של מעלה, הפועל במידת הרחמים, גם אם ייצא אדם אשם בדין, תהיינה הקלות בגזר דינו¹³.

בית דין זה יכול לגזור על דחיית העונש אפילו לשנים רבות, כדי להעניק לאדם הזדמנויות רבות לחזור בתשובה. גם אם נגזר עליו עונש, יתכן שיוטל עליו קמעה קמעה, במשך שנים ארוכות, או שיוטל על נכסיו, כך שיוכל לשאת בו. הקב"ה מאפשר לנו, בתנאים מסוימים, להישפט על חטאינו בפני בית דין זה, דהיינו, במידת הרחמים.

13 ראה דרך ה' ח"ב פ"ו א-ג, וזהו ענין כסא דין וכסא רחמים המביאר בחז"ל בכמה מקומות. ראה גם ע"ז ג: "כיון שרואה הקב"ה שנתחייב העולם כליה, עומד מכסא דין וכו'", וכן במדרש ויק"ר כט. ועוד.

כוחה של שמירת הלשון

הקב"ה מקשר בין פי הקטיגור לפינו כך שנוכל להשפיע על הדין בשמים.

אם דינו של האדם יכול להחרף בבית דין של מעלה במידת הדין או במידת הרחמים, על פי מה נמצא אדם זכאי שידונו אותו במידת הרחמים? כשאדם חוטא ואינו עושה תשובה, יידונו חטאיו בפני בי"ד של מעלה במידת הדין. אין הם עוברים אוטומטית למידת הרחמים. מתי יישפט האדם במידת הרחמים ולא במידת הדין? התשובה על כך פשוט מדהימה: הקב"ה נותן בידו את המפתח לכך. בידיו של כל אחד מאתנו האפשרות לבחור כיצד יישפט, במידת הדין או במידת הרחמים. הא כיצד?

כשיהודי חוטא בעולם הזה, מביא השטן המקטרג את דינו לפני בית דין של מעלה. השטן מתאמץ להביא הוכחות לאשמתו כדי להרשיעו בדין. האשמות אלו הן בעצם דיבורי הלשון הרע שנאמרו על אותו אדם. אף כי ניתנה לשטן הרשות לקטרג על הנאשם ולדבר בגנותו, הרי אלו בכל זאת דברי לשון הרע. אולם, כדי לאפשר לנאשם סיכוי טוב יותר להתגבר על תוצאות גזר דינו, העניק לו הקב"ה, ברחמיו הרבים, דרכי מוצא מופלאות. הוא מקשר ישירות בין דברי הקטרוג של השטן לבין פיו של האדם העומד לדין ונוהג על פי הכלל של "מידה כנגד מידה". אם הנאשם נזהר בלשונו ואינו מטיל דופי באחיו היהודי, לא יוכל השטן לפעור את פיו ולדבר בגנותו בפני בית דין של מעלה¹⁴. אולם, אם האדם הנדון מדבר לשון הרע על יהודי אחר, יוכל השטן לדבר בחופשיות נגדו ולהאשימו ככל העולה על רוחו ללא כל מעצור¹⁵.

14 עיין חובת השמירה פ"ו: "והנה ידוע שהנהגת השי"ת היא מדה במדה, אם האדם כובש את פיו בשעת מריבה שלא לדבר גם למעלה סותם הקב"ה פי המקטרגים שלא להשטינו".

15 עיין שמה"ל ח"ב פ"ד: "והנה מכל זה יוכל האדם להתבונן כמה צריך להיות זהיר מזה החטא, שלא לקלקל לעצמו, כי בעת שהוא מספר לשון הרע על חבירו נענש מדה

השטן יכול לפעול נגד יהודי רק אם אותו יהודי פועל נגד יהודי אחר זולתו, דהיינו – מידה כנגד מידה. אם רואה הקב"ה שאדם נזהר מלשון הרע ועל כן גם פיו של השטן המקטרג חסום כנגדו, אזי הוא מעביר את אשמותיו ישירות לדין במידת הרחמים. כאן אין האשמות האלו נחשבות לגנותו, היות שנעשה כאן מאמץ לסייע לנאשם ולא להענישו. מכאן אנו רואים שכל האשמות הללו נידונות תחילה במידת הדין ואם ירצה אדם בכך, יוכל לפעול כך שדינו ייגזר במידת הרחמים, ובהתאם לכך גם יומתק גזר דינו. הדבר נתון לבחירתו הבלעדית, ובחירה זו נעשית באמצעות פיו ולשונו. הדיבורים היוצאים מפיו הם הקובעים. מה גדולות אהבתו וחמלתו של הקדוש ברוך הוא לבניו, שהרי גם כאשר אנו חוטאים נגדו חפץ הוא להגן עלינו מפני חומר הדין.

דוגמא מרגשת לאופן שבו מגדילה לשון הרע את אשמותינו

בנקודה זו יכול הנך, הקורא, לחשוב שהתחלת להבין באמת את הדרך בה משפיעה לשון הרע על מזלך או על גורלך. יתכן שאמנם כן, אך כדי לוודא זאת, נשתמש בדוגמא מאלפת וברורה שתמחיש את כוח השפעתו של הדיבור על דינו של האדם. בכל רגע ורגע של היממה נתונים מעשיו של האדם תחת עינו הפקוחה של מלאך העומד מוכן ומזומן לעלות השמימה ולדווח שם על כל חטא שיעשה האדם¹⁶.

האדם, שלצורך הדוגמא נקרא לו חיים, נמצא תחת עינו הצופיה של המלאך אשר עוקב אחרי כל מעשיו. לפתע מחליט חיים לאכול מצרך לא-כשר. המלאך מתבונן בנסיבות החטא ועולה לשמים לדווח עליו. הוא ממתין לפני בית דין של מעלה, וכעבור זמן מה הוא נקרא פנימה ומקבל רשות לדבר. לתדהמתו, אין הוא מצליח להוציא מילה מפיו. הוא נבוך, מכניס את ידו לכיסו ושולף מתוכו מראה קטנה. הוא מביט במראה

במדה, שמספרים עליו למעלה וכמשי"כ רבינו חיים ויטל ז"ל בשער הקדוש וז"ל: בהזכירך רעת חבריך, יספרו עונותיך".

16 עיין דרך ה' ח"ב פ"ו: "שהנה הפקיד בחפצו ית"ש פקידים מן סוג המלאכי שישגיחו על כל הענינים ההויים בעולם ואלה יבואו לבי"ד של מעלה ויעידו על הדברים שהשיגו ונגלה להם ואז יבואו הענינים במשפט".

ולגודל תמהונו נשקפים לעומתו פניו ללא פה! מה מוזר הדבר לעמוד כך מבלי יכולת לפצות פה, והוא יורד מיד ארצה. הוא מוצא את חיים, ושוב מתיצב לצדו ועוקב אחרי מעשיו. הוא מחכה ומצפה.

לפתע, מתחיל חיים לדבר לשון הרע על יהודי אחר. המלאך חש עקצוץ קלוש בפניו. שוב מכניס הוא את ידו לכיסו ומוציא את המראה הקטנה. הוא מתבונן בתוכה, והנה פה חדש הולך ונוצר בפניו. הוא נחפז לעלות השמימה, מגיע לבית דין של מעלה וממתין להיקרא פנימה. כאשר סוף סוף מזמינים אותו להיכנס, הוא אומר במלוא השכנוע: "חיים שלח אותי לכאן כדי להאשים אותו בפני בית דין זה. אני עושה זאת בהסכמתו הגמורה!" מלאכים אחרים מבקשים לדעת כיצד זה הוא מדבר נגד חיים ואפילו מכריזו שחיים נתן את הסכמתו לכך. על כך משיב הוא להם ואומר: "לולי דיבר חיים לשון הרע, לא היתה לי לשון כלל, ובלי לשון לעולם לא הייתי יכול להאשימו למרות העובדה שעבר עברה. אולם, בכך שחיים דיבר לשון הרע, הוא העניק לי יפוי כוח מוחלט לדבר נגדו. חטאיו רק העניקו לי את האפשרות לעלות לבית דין של מעלה, אבל דיבורי לשון הרע שלו הם אשר נתנו לי את הכוח לדבר. לפיכך, האם לא אראה בכך את הסכמתו של חיים?"

מתוך תרחיש זה אנו רואים באופן דרמטי כיצד משפיעים דיבורי לשון הרע על דיננו בשמים. לא רק חטאינו הם המשפיעים עלינו באמת, אלא גם הדיבור שלנו. אילו היו מספרים לנו על אדם שנהג במכונית ועבר באור אדום, ומיד רץ לתחנת המשטרה הקרובה כדי להסגיר עצמו, היינו צוחקים צחוק גדול ומכריזים על אותו אדם כשוטה. אם כן, מה נאמר על עצמנו שעה שאנו עושים בדיוק אותו דבר? תחילה אנו עוברים עבירות, ומיד אחר כך אנו שוקעים בלשון הרע ובכך נותנים ביד השטן את הכוח לקטרטג עלינו בפני בית דין של מעלה. האם אין זה מעשה שטות? האם לא הפכנו לאויבים המרים ביותר של עצמנו?

הקב"ה מורה לנו לנצור את לשוננו כדי להגן על עצמנו מפני חומר הדין

לאור זאת, נותן לנו הקדוש ברוך הוא את ההוראות הבאות: "אל תעברו על מצוותי, היות שקיומן הוא הערובה לעתידכם. אולם, אם בכל זאת תחטאו, שובו מיד בתשובה, היות שבכך תוכלו להחזיר לאחור את התוצאות הרוחניות השליליות שנגרמו בעקבות חטאיכם, ותוכלו להשיב את טהרת נשמתכם כקדם. לבסוף, אם אין ביכולתכם לעשות תשובה בעומק לבכם, לפחות הימנעו מדיבורי לשון הרע על זולתכם, ובכך תוכלו להציל עצמכם ממידת הדין ולזכות להישפט במידת הרחמים. כך, לפחות, תוכלו להינצל מהתוצאות המרות של חומר הדין. אם כך תנהגו, תוכלו בסופו של דבר להתגבר. אם תתעלמו מהדברים – תישאו אתם בעצמכם באחריות לתוצאות השליליות שיבואו עליכם".

מקורות שונים המצביעים על כוח מדהים זה שבאמצעותו נשפיע על ההאשמות המועלות נגדנו

כיצד נדע שכוח הדיבור שלנו גדול כל כך עד כי ביכולתו להשפיע ישירות על איכות חיינו? מובא בירושלמי (פאה א, א) "דורו של דוד כולם צדיקים היו וע"י שהיה להן דילטורים (מספרי לשון הרע) היו יוצאים במלחמה והיו נופלים... אבל דורו של אחאב עובדי ע"ז היו וע"י שלא היה להן דילטורין היו יורדים למלחמה ונוצחין". מכאן רואים אנו שעוון לשון הרע היה הגורם העיקרי לתבוסות במלחמות בדורות ההם, ושמירת הלשון היתה ערובה לנצחונות. חטאים אחרים לא השפיעו עד כדי כך על התוצאות. יתר על כן, אנו רואים את העובדה המדהימה שאפילו בדור שהיתה בו עבודה זרה רבה (דורו של אחאב) היה בכוח שמירת הלשון להעניק להם נצחונות ולהשפיע עליהם רחמי שמים.

מובא בילקוט שמעוני (פרשת כי תצא) שהקב"ה אומר כי מכל הצרות יכול הוא להצילנו, אך מאותן צרות הבאות בגלל לשון הרע יהיה עלינו להתגונן בעצמנו כמיטב יכולתנו, מפני שההצלה מהן מרה ביותר¹⁷. שוב

17 עיין בילקו"ש סוסי" תתקל"ג: "אמר הקב"ה מכל צרות הבאות עליכם אני יכול להציל אתכם, ובל בלשון הרע הטמן עצמך ואין אתה מפסיד. משל לעשיר שהיה לו אוהב

רואים אנו בברור את כוחה ההרסני של לשון הרע, שהרי במקום שיש לשון הרע ננעלים, כביכול, שערי רחמים ואנו נותרים לבדנו. אולם, בהעדר לשון הרע, מכריז הקדוש ברוך הוא על רצונו המוחלט להציל אותנו מכל רע. הדבר נובע מכך שאנו זוכים כי חטאינו, ואנחנו עצמנו, נישפט במידת הרחמים על שום שנזהרנו מכל דיבורי לשון הרע.

אחד המקורות המרשימים ביותר לכוחו של לשון הרע בין יהודים בהענקת פתחון פה לשטן לקטרג עליהם לפני בית דין של מעלה מוצאים אנו בספר הזוהר הקדוש (פרשת פקודי רסד:)¹⁸. נאמר שם בפרוש שרק בגלל לשון הרע מתעוררת מידת הדין על ישראל. התעוררות מידת הדין למעלה תלויה בהתעוררות מידת הדין למטה, בארץ. בגלל התעוררות זו, באה חרב לעולם ובא מוות לעולם. המפרשים מביאים מקורות נוספים לענין זה.

עוון לשון הרע משפיע על הדין ובכך נקבע הן גורל הפרט והן גורל הכלל

אם נבין את כל האמור לעיל לאשורו, נוכל להתחיל להשיב על השאלה המרכזית שנשאלה קודם, דהיינו, מדוע כה גדול עוון לשון הרע, עד כי בכוחו להשפיע הן על גורל הפרט והן על גורל הכלל. הוא משפיע על גורל הפרט – בהשפעתו על אורך ימינו, על איכותם ועל הסבל הפוקד אותנו במהלכם – כי הוא זה הקובע אם ידונו אותנו בחומר הדין או במידת הרחמים. עוון לשון הרע מעורר את מידת הדין והיא זו הגוברת. באין לשון הרע, מתעוררת מידת הרחמים והיא זו המשפיעה על גורלנו. אפשר, אפוא, לראות את הלשון הרע כעין מתג. מי שנזהר מדיבורי לשון הרע, אזי גם אם יחטא, יזכה לחיים ארוכים, טובים ויחסית גם ללא צרות. זאת, מפני שמידת הרחמים שהתעוררה כלפיו תיציב תמיד לימינו ותציג

אחד בן כפר, הלך לשאול בשלומו והיה שם כלב שוטה והיה נושך וממית את הבריות, אמר אותוט עשיר לאוהבו בני אם אתה חייב לאדם אני פורע ואל תתחבא ממנו, אבל אם ראית אותו כלב שוטה ממנו תתחבא, שאם נושך אותך איני יודע מה לעשות לך, כך אמר הקב"ה "בשש צרות יצילך וגו', ובשש לשון תחבא" (איוב ה')."

18 "דכד מתערי בני נשא בלישנא בישא ... כדין אתער ההוא רוחא בישא ... ואיהו עייל לעילא וגרים בההוא אתער דלישנא בישא מותא וחרבא וקטלא בעלמא..."

אותו באור חיובי ככל האפשר. אם מדבר אדם לשון הרע, אזי נזקפים חטאיו לחובתו. הוא מעורר את מידת הדין והיא זו אשר תשפיע לחומרה על כל חייו.

אותו רעיון חל גם על גורל הכלל שלנו, כלל ישראל. לכן מזהירים אותנו חז"ל בהדגשה רבה כל כך מפני שנאת חנם ודיבורי לשון הרע הנובעים ממנה. הם מעלים בפנינו את אחד הדברים החשובים ביותר בהשקפת התורה באשר לגורל עם ישראל: המשמעות הבלעדית של חטאי עם ישראל היא שיהיה עליהם לתת את הדין על כך. האם יידונו במידת הדין או במידת הרחמים – זאת תקבע בעיקר שמירת הלשון. במילים אחרות, אם ייזהרו מלשון הרע, או יתרשלו בשמירת הלשון, בכך יושפע דינם. האופן בו ייערך דינם הוא זה שיקבע את ההבדל בין ישועה לבין חיי יגון וסבל.

האסונות הרבים בתולדות עמנו

אנו נושאים באחריות לסבל ולאסונות הפוקדים אותנו

בנקודה זו מתחזרת לנו מחשבה מדהימה ומזעזעת. הצרות והאסונות שפקדו אותנו באלפיים השנים האחרונות לא היו חייבים להתרחש! נהרות הדם ששטפו את כל דפי ההיסטוריה היהודית יכולים היו אולי להימנע, או לפחות להצטמצם משמעותית. אילו היינו מבינים באמת, כעם, את מה שחז"ל ראו בבהירות לפני עידן ועידנים ואילו היינו מתיחסים ברצינות לאזהרותיהם, אפשר היה להציל חייהם של יהודים רבים מספור. לו רק היינו מבינים שאופן הדין, אם זו מידת הדין או מידת הרחמים, ולא עצם העובדה שאנו עומדים לדין, הוא זה הגורם לאסונות עמנו, אזי יכול היה להימנע אחוז גדול מן הסבל היהודי.

אוי לנו כעם, על אשר התעלמנו מדברי חז"ל והמרנו אותם ברעיונות עצמיים חסרי תועלת. פגענו בעצמנו בכך שהתעלמנו מדברי אלוקים חיים בכל דור ודור, כאשר הוא מבקש אותנו, כאב לבניו, לשמוע בקולו. למרות חטאינו, מוכן היה הקב"ה ברחמיו לשפוט אותנו בחמלה וברחמים אך זאת רק אם נשמע לאזהרותיו. לו רחקנו מקנאה, ממחלוקת, משנאת חינם ומלשון הרע – אפשר היה להשתיק את הקטגורים ולחסות תחת כנפי השכינה. רחמיו של הקב"ה מצפים לנו, ובלבד שלא נאבד אותם כמו פינו!

לשון הרע פוגמת ב"כלי הנשק" היחיד של עם ישראל: פיו ותפילותיו

כוח הדיבור של עם ישראל הוא כוח נעלה, אך עם זאת גם מסוכן, משום שאפשר לפגום בו בקלות יתרה. הוא יכול להיפגם על ידי חטאים הנעשים בפה - לשון הרע ורכילות – הפוגמים בכלי זה ומבטלים את כוחו¹⁹.

19 עיין ח"ח בהקדמה שכתב: "ועוד טעם יוצר לגודל הפגם שבא על ידי עוון זה כי על ידי שאדם ההוא פוגם את לשונו בדברים אסורים הוא מונא אח"כ כל דיבורים של קודש שהוא מדבר מלעלות למעלה", ע"כ והביא מקור לזה מדברי הזוה"ק.

עובדה היא, שלשון הרע היא חרב פיפיות ולפיכך מסוכנת מאד לעם ישראל. היא נותנת בידי השטן את הכוח לקטרג עליהם בפני בית דין של מעלה וכתוצאה מכך עלולות להיגזר עליהם גזרות קשות שישפיעו על עתידם. זהו הקצה האחד של החרב. הקצה השני הוא פגימתם של דיבורי לשון הרע במוקד כוחם של בני ישראל – פיהם ותפילותיהם – וכך לא יוכלו להגן על עצמם מקטרוגו של השטן אותו ציידו קודם לכן בנשקו על ידי אי שמירת הלשון. צעד אחר צעד באות עליהם גזרות מבית דין של מעלה, מכיוון שתפילותיהם הולכות ונחלשות עד מאד. הם נלכדים בפח שטמנו לעצמם על ידי דיבוריהם. הם הופכים להיות חסרי הגנה ופגיעים, ונופלים טרף לכל אומות העולם, אפילו הירודות שבהן.

חז"ל הזהירו אותנו שלא לכרסם במוקד כוחנו על ידי לשון הרע

חז"ל ידעו זאת לבטח, והזהירו אותנו על כך בתקופת חורבן בית שני. הם הבינו שהיהודים פוגמים בלב לבו של כוחם על ידי דיבורי לשון הרע, וברגע שאיבדו את כוחם יינתנו בידי אויביהם למשך כל דברי ימי העם.

היהודים פגמו בכוח זה בגלל לשון הרע ודיבורים בבית הכנסת

הירידה בכוחם של ישראל ממשיכה להתרחש עד עצם היום הזה. שת יסיבות לכך: ראשית, למרבה הצער אנו ממשיכים עדיין לשקוע בעוון לשון הרע. פינו ותפילותינו אינם יכולים לשוב לטהרתם עד לעקירתו של עוון זה, או לפחות עד לצמצומו. שנית, התנהגותנו בבתי הכנסת מזיקה לנו עד מאד. יש יותר מדי שיחות בטלות בבית הכנסת בשעת התפילה והן פוגעות קשות בלב לבו של כוחנו²⁰.

20 עיין במשנ"ב ס"י קנ"א ס"ק ב' שהאריך בחומרת דיבורים בטלים ואסורים בבית הכנסת ובבית המדרש, ובגודל הקלקולים היוצאים מזה וסיים דבריו "על כן הירא וחרד לדבר ה' ישים תמיד עיניו ולבו לזה שלא לדבר שום דברים בטלים בבית הכנסת ובבית המדרש והמקום הזה יהיה מיוחד אצלו רק לתורה ולתפילה". ועיין עוד מה שכתב בענין זה בהרחבה בפתיחה בחלק עשין ז'.

בתי הכנסת הם "מאגרי הנשק" ו"מטות-הפיקוד" שלנו

אם כוחם של בני ישראל הוא בפיהם ובתפילותיהם, הרי שבתי הכנסת ובתי המדרש הם מאגרי הנשק ומטות הפיקוד שלהם²¹. כוחו של בית הכנסת בשעת התפילה גדול לפני ה', מכוחו של מאגר נשק אטומי של אומות העולם. עד כמה מופלא שנשמע הדבר, הרי כל פרט ופרט בהשקפת התורה מצביע על המסקנה הזו. כוחו של הקב"ה גדול מכל כוח אחר, ומה שמעורר את הכוח הזה הוא כלי הנשק החזק מכל באופן מוחלט. היות שהיהודים, על ידי תפילותיהם, מצטיינים ביכולת זו, הרי עולה כוחם על כוחם של כל האחרים. על יסוד זה, כיצד עליהם להתנהג בבתי הכנסת בשעת התפילה? ברור שבמלוא הכבוד והמורא, בהתחשב בכוח האדיר של תפילותיהם המסוגלות להשפיע על המציאות.

התנהגות ראויה בשעת התפילה בבית הכנסת

מה קורה למעשה? יש הרבה דיבורים ופטפוטים בלתי פוסקים, ופעמים רבות הרי אלו ממש דיבורי לשון הרע. כולנו ראינו כיצד מבקשים רבנים מבני קהילותיהם לשמור על השקט. דיבורים אלו גורמים לעם ישראל נזק רוחני בל ישוער. מהו המראה שמציגים אנשים אלו לפני ה'? עם שקיבל את הכוח הגדול מכל, ולמרבה הצער מזלזל במתנה זו ואפילו רומס אותה. טחו עיניהם מלראות את הכוח העצום שהוענק לפיהם. כוח הדיבור שלהם עשוי להשפיע על קיומם, וכוח זה גדול מכוחם של כל כלי הנשק של כל אומות העולם. מתי נלמד את הלקח? מתי נטהר את פינו ונשוב להיות העם אשר בחר בו האלוקים, עם נקי, קדוש וטהור המסוגל להפוך שמים וארץ אך בהבל פיהם של בניו?

21 עיין מדרש תהלים כ"ב "ואנכי תולעת ולא איש – מה התולעת הזאת אין לה אלא פיה כך ישראל אין להם אלא פיהם". ועיין עוד בתנחומא בשלח טא, ובאסתר רבה ט'.

איסור לשון הרע

מהו לשון הרע?

מהי בדיוק לשון הרע? כל גילוי של מידע העלול לפגוע ביהודי אחר או להזיק לו מכל בחינה שהיא, גופנית, רגשית, חברתית או כלכלית²². גילוי כזה מתבצע בדרך כלל באמצעות הדיבור, אך אפשר לבטאו גם באמצעות כתיבה²³, ואפילו ע"י שפת הגוף או העוויות פנים²⁴, היות שכל אחת מדרכים אלו יכולה להביע דברים שיש בהם כדי לפגוע בזולת. אין הבדל בכך אם סיפור הדברים הוא אמת לאמיתו או שקר גמור²⁵. בכל אחד מן האופנים, אסור באיסור חמור לספר את הדברים. כשהדברים הם שקר, הרי זה חמור עוד יותר ונכלל בגדר מוציא שם רע²⁶. אמיתות הדברים או היותם שקריים אינן הסיבה לאיסור. יסוד איסור לשון הרע הוא כל סיפור דברים שיש בו כדי להזיק.

אין בידיעת דברי אמת משום הרשאה לגלותם

טעות גדולה נפוצה מאד בקרב כולנו. נראה לנו שאם ידוע לנו משהו על זולתנו, והדברים הם אמת, מותר לנו לגלותם. הרי זה כאילו מינינו את עצמנו לעתונאי שיש לו רשות לדווח על כל דבר אמת שגילה. זוהי טעות גדולה מאד. העובדה שמהו ידוע לנו אין פרושה שיש לנו הרשות לגלותו. עלינו לחשוב על הנזק האפשרי של הדבר ולא רק על אמיתותו.

22 רמב"ם פ"ז מהלי דעות ה' ה': "והמספר דברים שגורמים אם נשמעו איש מפי איש להזיק חבירו בגופו או בממונו, ואפילו להצר לו או להפחידו הרי זה לשון הרע".

23 ח"ח בכלל א' מלה"ר סעי' ח', "אסור זה של לשון הרע הוא בין אם היא מספר עליו בפיו ממש או שהוא כותב עליו דבר זה במכתבו", ועיין שם במקור הדין ברמב"ם, וכן עיין בס"ק י"ד דהוא הדין אם מראה לאחרים מכתבנו שכתב לו".

24 ח"ח כלל א' מלה"ר סעיף ח', ובבמ"ח שם הביא לדין זה מקור מרש"י פ' קדושים על הפסוק "לא תלך רכיל בעמך" על מה שתרגם אונקלוס בלשון קורצין ופירש"י שהוא "מלשון קורץ בעיניו שכן דרך כל הולכי רכיל לקרוץ בעיניהם ולרמוז דברי רכילותן שלא יבינו שאר השומעים". וכן מוכח פשטיה דקרא (משלי ו' יב-יג) "אדם בליעל איש און הולך עקשות פה קורץ בעיניו מולל ברגליו מורה באצבעותיו".

25 רמב"ם פ"ז מהלי דעות ה' ב'. ועיין בח"ח כלל א' סעיף א', ובבמ"ח שם ס"ק א שהאריך להוכיח זאת.

26 רמב"ם שם.

הסיבה לאיסור לשון הרע

יתכן שבנקודה זו יבוא אדם ויטען: כל עוד דבק אדם באמת המוחלטת, מדוע יהיה אסור לו לספר את הדברים? למעשה, כך סבורים בתי המשפט של אומות העולם וערכאות הציבור החילוני. אם דיברת על מישהו ונתבעת לדין בבית משפט, כל עוד תוכל להוכיח שדבריך היו אמת ולא עלילת דברים, תוכל לצאת זכאי. השקפת התורה שונה לגמרי. מדוע?

בני אדם נמנעים מגילוי מידע העלול לפגוע בכך משפחה

התשובה לכך מעניינת ומפתיעה. לו נודע לך סוד נורא על בן משפחתך, לעולם לא היית מגלה אותו לשום אדם בשיחה סתמית מפני שהדבר עלול לפגוע באותו אדם. היית מגלה רגישות לפגיעה אפשרית כזו, היות שהמדובר במישהו אהוב, בכך משפחה. במקרה כזה, החשש מפני נזק אפשרי לאדם זה עולה על הרצון לגלות אמת זו במהלך שיחה. ברור שבמקרה כזה, של בני משפחה, לא חשובה לנו האמת אלא הפגיעה והנזק. אולם, אם נודעה לך האמת על יהודי אחר, שאינו מקורב אליך כלל, רבים הסיכויים שתגלה אותה גם אם גילוי זה עלול לפגוע באותו יהודי או להזיק לו. מדוע? מפני שאותו יהודי נחשב כזר בעיניך, ובמקרה כזה הרצון לגלות את האמת אודותיו במהלך השיחה עולה על החשש מפני נזק אפשרי שעלול להיגרם לו בעקבות הגילוי הזה.

כל ישראל נחשבים לפני ה' כבני משפחה אחת

לעומת זאת, בעיני ה' הנך פוגע באח או באחות ולא באדם זר. בעיני ה', כביכול, כל היהודים קרובים זה לזה ונחשבים לבני משפחה אחת, היות שהקב"ה הוא בוראם והוא אביהם של כולם²⁷. בעיני ה' אין זרים בקרב היהודים, יהיה אשר יהיה המרחק ביניהם. אחיך או אחותך הביולוגיים נשארים כאלו גם אם אוקיינוסים רבים יפרידו ביניכם. כך הדבר באשר

27 עיי' בספר שמיה"ל שער התבונה פ"ו שחביא מירושלמי (הביאו הסמ"ג) "משל לאחד שהלך בדרך ונגפה רגלו אחת בשניה ונפל ונפצע, שאין עולה בדעתו לנקום מאותה הרגל שהרי הוא עצמו כן הדבר כלפי חברו שציערו שאין לו לנקום ולנטור לו שהרי כולם משרש אחד יצאו ככתוב "מי כעמד ישראל גוי אחד בארץ", וכתוב "כל הנפש הבאה לבית יעקב" וגו', ולא כתיב נפשות להורות לנו שכל נפשות ישראל למעלה הם כמו נפש אחת וכו' עיי"ש.

לכלל בני ישראל. לנצח יישארו בני משפחה אחת. זוהי, אם כן, התשובה לשאלתנו. לא האמת היא החשובה כאן, אלא הקשר המשפחתי, והיות שכל בני ישראל הם בני אותה משפחה, לא נוכל לפגוע בהם, אפילו ע"י דברי אמת. לפיכך אסור לספור לשון הרע על כל יהודי, למרות העובדה שהדברים הם אמת לאמיתה.

קני המידה ללשון הרע: נזק אפשרי, פגיעה בכבוד וגרימת בוש

כיצד נדע מתי נחשבים דיבורינו ללשון הרע? עלינו לשאול את עצמנו שלוש שאלות בטרם נגלה משהו על יהודי אחר:

1. **נזק.** אם אני מספר את הדברים, האם כתוצאה מכך צפוי נזק כל שהוא או פגיעה ביהודי אחר? אם התשובה היא חיובית, הרי זה לשון הרע.²⁸ נזק זה מקיף הרבה יותר מאשר דיבורי גנאי או הטלת דופי במישהו. כלולים בכך כל סוגי הנזקים. יתר על כן, אדם יכול להיפגע גם אם שמו לא הוזכר בשיחה. לדוגמא, אם מגלים למישהו בסוד פרט עסקי כמוס, והוא מגלה אותו לאדם שלישי בידועו שעלול לצמוח מכך נזק לבעל הסוד, הרי זה לשון הרע גם אם לא הוזכר כל שם של אדם בסיפור הדברים.²⁹

רוב בני האדם סבורים, בטעות, שאיסור לשון הרע מתייחס רק לדיבורי גנאי על אדם אחר. אין זה נכון. איסור לשון הרע מתייחס לכל סיפור דברים שיש בו כדי לגרום נזק ואשר המספר יכול לדעת מראש על הנזק הצפוי.³⁰ גם אם הנזק הצפוי מעולם לא התממש, הרי החטא נעשה, היות שאיסור לשון הרע חל אפילו על נסיון להזיק ולא רק על נזק ממשי שנגרם בפועל ממש.³¹

28 רמב"ם פ"ז מהלי דעות הלי ה', ח"ח כלל ה' מלה"ר הלי ב'.

29 ח"ח כלל ב' מלה"ר הלי י"ג.

30 שם כלל ג' הלי ד'. ועיין בבמ"ח שם.

31 שם הלי ו'.

2. **פגיעה בכבוד.** אם אני מספר את הדברים, האם אני רואה סיכוי לכך שהשומע יתחיל מעתה לזלזל בכבודו של האדם עליו דיברתי? אם התשובה חיובית, הרי זה לשון הרע.³² הדבר נכון גם במקרה שרוב האנשים לא היו מזלזלים בכבודו של פלוני בעקבות הדברים. אם השומע יזלזל בו, הרי זה לשון הרע. גם אם הזלזול, או הפגיעה בכבוד, יהיו מזעריים – זהו לשון הרע. ככל שהפגיעה ממשית וניכרת, גדול יותר עונו של המספר.³³

3. **גרימת בושה.** אם אני מספר דבר מה על מישהו, ואילו היה אותו מישהו שומע את שברצוני לספר, האם היה מרגיש נבוך ומושפל? אם התשובה חיובית – הרי זה לשון הרע.³⁴

אם דואג אתה למזלך, היזהר מאד בהחלטותיך

התשובות לכל השאלות הללו תלויות בשיפוטו של המספר על התוצאות הצפויות מהגילוי אותו הוא עומד לספר. אם דואג הוא למזלו, עליו להיזהר מאד בטרם יחליט. אם ישגה ויספר דברים בסברו בתום לב שלא יגרמו לכל נזק, אזי לא נחשב הדבר לחטא, אך אם לא טרח אפילו להקדיש מחשבה לתוצאות, שונים הם פני הדברים.³⁵ אם הוא מסתפק באשר לתוצאות האפשריות, מוטב שלא יאמר דבר. מדוע להסתכן בתוצאות המרות של לשון הרע אשר תפגענה בו עצמו? אם כן, הכלל הוא זה: כשיש לך ספק, אל תספר. חשוב להבין שלא כל התשובות לשלוש השאלות דלעיל חייבות להיות חיוביות כדי שסיפור הדברים ייחשב כלשון הרע. גם אם רק אחת משלוש השאלות נענית בחיוב, והשתיים האחרות בשלילה, עדיין יהיה הדבר בגדר לשון הרע. כך, למשל, כשסיפור הדברים אינו גורם לשומע לזלזל באדם שעליו מדובר, בכל זאת, אם יש סיכוי שהמדובר היה נבוך אילו היה שומע את הדברים – הרי זה לשון הרע.

32 שם כלל ה' הלי ב', וכלל ו' הלכה א'.

33 שם כלל ב' הלי א'.

34 שם כלל ד' במ"ח ס"ק א'.

35 ח"ח כלל ד' מלה"ר במ"ח ס"ק מ"ו.

התנאים שבהם מותר לספר דברי גנאי

ברור, אפוא, שהכלל העיקרי באיסור לשון הרע מן התורה הוא המושג של גרימת נזק. דהיינו, כוחו של סיפור הדברים לגרום נזק לקרבן באופן כללי או לפגוע בשמו הטוב. לפיכך, אין זה משנה אם הדברים המסופרים – היו דברי אמת או שקר (אימות המידע);

- הובעו בצורה של דיבור, כתיבה או שפת הגוף (אופן סיפור הדברים).
- סופרו מרצונו של המספר או בתגובה לשאלה שנשאל (סיפור מרצון)³⁶.
- הכילו את שמו המפורש של המדובר או לא. אם השומע יכול להבין מתוכם בכוחות עצמו במי המדובר הרי זה לשון הרע (זיהוי המדובר)³⁷.
- סופרו מתוך רגשות של קנאה³⁸, נקמה³⁹, הרצון למצוא חן⁴⁰ או פשוט כבדיחה⁴¹ (מניע).
- סופרו בגלל לחץ או כוונה טובה⁴², כגון למנוע נזק כספי⁴³, למנוע פגיעה בכבוד⁴⁴, להרוויח משהו ואפילו בדאגה לכבודו של הורה או מורה⁴⁵. כשם שאי אפשר להתפשר בדיני כשרות מסיבות כאלו, כן אי אפשר להתפשר בהלכות לשון הרע. (לחץ).

36 שם כלל אי הלי ה'.

37 שם כלל גי הלי די.

38 שם כלל הי הלי גי.

39 שם כלל די במ"ח ס"ק ל"ב וכלל יי הלי בי תנאי הי.

40 שם כלל אי הלי זי.

41 שם כלל גי הלי גי.

42 שם כלל אי הלי הי.

43 שם הלי וי.

44 שם הלי הי.

45 שם.

- סופרו על רמתו הדתית של אדם⁴⁶, אישיותו⁴⁷, בינתו⁴⁸, כישוריו⁴⁹, בריאותו⁵⁰, רכושו⁵¹, מצבו הכלכלי⁵² או בני משפחתו⁵³. אם יש בהם כדי לגרום לו נזק, הרי זה לשון הרע. (תוכן הדברים)

- סופרו לבן זוג⁵⁴, לקרוב משפחה⁵⁵, לילד⁵⁶ או לזר. אפילו בן/בת זוג יכולים להתחיל לזלזל במדובר בעקבות הסיפור ששמעו, ובכך ייגרם נזק לשמו הטוב. (שומעי הדברים);

- נאמרו אודות ילד⁵⁷, מבוגר, זר, ידיד ואפילו בן זוג⁵⁸. הנישואין אינם מהווים היתר לפגוע בבן/בת הזוג על ידי דיבורי לשון הרע. (האדם שעליו מדובר).

יש בכל זאת מניע אחד שהתורה מתירה לספר גנאי בגללו. זהו הצורך להגן על מישוהו. על כך נרחיב את הדיבור להלן (ראה פרק אחד עשר "מתי מותר לספר לשון הרע ורכילות?").

לשון הרע על שאינם-יהודים

לעתים קרובות עולה השאלה האם מותר לספר לשון הרע על מי שאינם יהודים. התשובה על כך מורכבת. מנקודת מבט הלכתית, אוסרת התורה

46 שם כלל ג' הלי א', ב'.

47 שם כלל ד' הלי ט'.

48 שם כלל ה' הלי ב', ד'.

49 שם וכן הלכה ה'.

50 שם.

51 שם הלי ז'.

52 שם הלי ה'.

53 שם הלי א'.

54 שם כלל ח' הלי י'.

55 שם.

56 שם כלל ט' הלי ה'.

57 שם כלל ח' הלי ג', ועיי הלכות רכילות כלל ז' הלי ב', ובבב"ח שם ס"ק ב'.

58 שם הלי ב'.

בפרוש סיפור לשון הרע על יהודים⁵⁹. אולם, הגוי אינו נמצא באותו מעמד. למרות זאת, לא מומלץ – מסיבות מוסריות – לדבר לשון הרע על שאינו-יהודי כאשר הדברים נטולי יסוד. כיהודים, נדרש מאתנו להתייחס לחסידי אומות העולם באופן מוסרי. יש לזכור גם שכאשר מתרגל אדם לדבר לשון הרע על גויים, בסופו של דבר, ובאופן בלתי נמנע, יתחיל לדבר גם בגנותם של יהודים⁶⁰.

מדוע מדברים אנשים לשון הרע?

מדוע מדברים אנשים לשון הרע? מה הם המניעים הנפוצים לכך? קיימות שלוש סיבות עיקריות הגורמים לאנשים לחטוא בלשון הרע. אלו הן הקנאה, הנקמנות והרצון למצוא חן. הבה נבחן אותן אחת לאחת.

קנאה – כל חברה הרואה בהצלחה חומרית מדד להערכתו העצמית של האדם עתידה לגלות שהקנאה רווחת בקרבה עד למאד. אם כסף, רכוש ועמדה הופכים להיות סמלים מרכזיים להצלחה ולמעמד חברתי, אזי מי שלא השיגו אותם יקנאו מאד באחרים שהצליחו להשיגם. התחרות והאנוכיות יהיו הכלל שעל פיו חיים, בעוד שצדקה ודאגה לזולת יהיו היוצאים מן הכלל. מחסור חומרי יגרום לפקפוקים ולירידה בהערכה העצמית. כתוצאה מכך, תתעורר קנאה, אשר תמצא את ביטויה בשנאה ללא מצרים ובלשון הרע.

נקמנות – גורם מרכזי שני לדיבורי לשון הרע הוא יצר הנקמנות. אנשים שנפגעו או נעלבו מפעולותיו או מדיבוריו של זולתם, יטפחו כלפיו איבה ותעוב. לבסוף יגברו רגשות אלו והאדם הפגוע ימצא את סיפוקו בדיבורי לשון הרע.

הרצון למצוא חן – הגורם השלישי הוא הרצון לשאת חן בעיני החברה ולהיות מקובל בקרב הסביבה. משום כך הופך אדם למקור של מידע

59 דהרי כתיב "לא תלך רכיל בעמך" (ויקרא י"ט, ט"ז).

60 עי' תנחומא פ' פקודי יורי' יהושע בן לוי אומר – אמר דוד אם דברת בעשו שהוא אחיך סופך לדבר בבן אומתך זה משה", ועיין מד"ר תצא פ"ט "ר' יהודה ב"ל, אם הרגלת לשונך לדבר באחיך שאינו בן אומתך, סוף בבן אומתך תתן דופי", ועיין שם ברד"ל.

ורכילות על בני אדם, כך שאנשים יימשכו אליו מתוך התשוקה המצויה לדעת את כל "החדשות הטריות" אודות אחרים.

בגלל שלושת המניעים הללו, הופך לשון הרע לכלי שימושי מאד להעלאת הדימוי העצמי אצל מי שהערכתו העצמית נמוכה באופן תת-מודע. אבל, הביטו בתוצאות! מה גדול המחיר שמשלם אותו אדם כדי להרגיש טוב יותר עם עצמו. השטן מקבל לפתע כוח לקטרג עליו בפני בית דין של מעלה, ולהביא נזק רב למזלו ולגורלו. האמנם כדאי הדבר?

כרטיס האשראי כמשל

במובנים מסוימים, דומה סיפור לשון הרע לשימוש בכרטיס אשראי. נכנס אדם לחנות ורואה פריט מסוים, כגון רהיט, שברצונו לרכוש. הוא שואל למחירו ועונים לו: "אל דאגה, רק תן לי את כרטיס האשראי שלך". הוא נותן את כרטיס האשראי וחס הקלה. הרכישה היתה קלה. הוא שוכח את כל הקנייה, עד שכעבור חודש מגיע חשבון כרטיס האשראי שלו. הוא רואה סכום של אלפי שקלים תמורת הרהיט. הוא מוטרד. זהו סכום כה גדול. הנה, בשעת מעשה היתה תחושתו כה קלילה כאשר השתמש בכרטיס האשראי, וכעת, בהגיע מועד הפרעון, תחושתו מציקה וכואבת.

האמנם כדאי הדבר?

כך היא ההרגשה כשמספרים לשון הרע. כל כך קל לספר את הדברים, כמו שימוש בכרטיס אשראי המעניק את האשליה שבעצם לא קרה מאומה. מילים הן בלתי נראות, כך שהמדבר אינו מרגיש שעשה משהו בכלל⁶¹. כעבור זמן, מתחילים לצוץ קשיים בחייו, באופן בלתי צפוי ובלתי מובן. מזלו מתחיל להשתנות והוא אינו מבין מדוע. האמת היא, שהגיע מועד הפרעון של שטר הלשון הרע. עכשיו התחושה מציקה וכואבת. זוהי שעתם של המלאכים המקטרגים עליו בשמים. האמנם כדאי הדבר?

61 עיי' שעיית לר"יי שע"ג אות ר"ה "בעל הלשון חטאו נקל בעיניו כי יאמר אך דבר שפתים הוא ולא פנה אל נזקיו הרבים...".

איסור רכילות

מהי רכילות?

כשם שהתורה אוסרת סיפור לשון הרע, כן היא אוסרת סיפור דברי רכילות⁶². מה ההבדל בין השתיים? כשאדם מספר לשון הרע, הוא מגלה דברים העלולים לגרום נזק למישהו. כשהוא מספר רכילות, הוא מגלה דברים העלולים לעורר איבה בין יהודים ואפילו רגשות של טינה וכעס של איש על רעהו⁶³. לפיכך, רכילות היא גילוי של מידע מסוים לשומע ("המקבל"), אשר יגרום לו לחוש נפגע ממישהו אחר, ועל ידי כך תתעורר בו איבה כלפי אותו פוגע. למעשה, רכילות היא סוג מיוחד של לשון הרע, היות שבהצתת איבה בין שני יהודים פוגעים ביחסיהם. אולם, זהו איסור בפני עצמו, על שום כוחו המיוחד לעורר עוינות ואיבה.

השפעותיהן השונות של לשון הרע ורכילות

השפעותיהן של לשון הרע ורכילות יכולות להיות שונות זו מזו. לדוגמא, אם מישהו מספר לך אגב שיחה שחיים (המוכר לשניכם) הוא אדם אנוכי מאוד, הרי זה לשון הרע. תגובתך, אם תאמין לדברים, מן הסתם תהיה בתחושת זלזול כלפי חיים ובהפסקת קשריך החברתיים עמו. לשון הרע, הגורמת לאבדן ההערכה כלפי הזולת, מחבלת בקשרי ידידות והורסת אותם. אולם, אם מישהו מספר לך שחיים סיפר לו שאתה מאד אנוכי, זוהי רכילות. תגובתך תהיה חריפה בהרבה. לא זו בלבד שכנראה תנתק את קשריך החברתיים עם חיים, אלא שיש סיכוי שכל כך תכעס עליו עד כי תהפוך אפילו לשונאו.

ככוחה של רכילות להפוך שני יהודים לשונאים זה לזה

הרכילות מעוררת טינה ועוינות, ועל ידי כך יכולה להביא לשנאה של ממש בין יהודים⁶⁴. רכילות פרושה לספר לשומע דברים שליליים

62 רמב"ם פ"ז מדעות הל' א', ח"ח פ"א מרכילות הל' א'.

63 ח"ח שם הל' ב'.

64 שעי"ת שע"ג סי' רכ"ב "ונזק הרכילות חדל לספור כי אין מספר כי הוא מרבה שנאה בעולם".

שמישהו דיבר עליו או מעשים פוגעים שמישהו עשה לו (או לכל אחד ממקורביו כגון בני משפחה או ידידים⁶⁵) וכתוצאה מכך יכעס השומע על מי שדיבר את הדברים או עשה את המעשים הללו.

הסיבה לאיסור רכילות

ישאל השואל: מה רע ברכילות? אפשר להבין את איסור לשון הרע, היות שמספרים בגנותו של אדם באוזני מישהו אחר. אבל, אם מספרים לאדם שלפלוני דעה שלילית עליו, האם אין לו זכות לדעת זאת? האם אין לו זכות לדעת מיהו ידידו האמיתי ומי אינו כזה? מדוע אוסרת התורה מידע כזה?

רכילות בלתי מרוסנת עתידה להרוס את האחוה בקרב עם ישראל

התשובה על כך מפתיעה ביותר. תופעה שכיחה היא שכאשר אנשים נמצאים במצב רוח גרוע או זעוף, הם מדברים בגנותם של אנשים אחרים. במצב רוח שכזה, יתכן שבעלים ונשים, אחים ואחיות, ידידים ומכרים, יטילו דופי או יזלזלו זה בזה באוזני צד שלישי. למרות זאת, אין הם חפצים שהמדוברים ישמעו על כך מפי אותו צד שלישי, היות שהדבר עלול לחבל ביחסיהם עמם. הם בסך הכל נותנים פורקן לכעסם או מתלוננים – וזו תכונה אנושית נפוצה – ואינם מתכוונים ברצינות לאשר הם אומרים. משום כך, אין התורה רוצה שאנשים ידעו על הדעות השליליות הנאמרות עליהם, אלא אם כן מידע זה נחוץ להם כדי להגן על עצמם.

התורה רואה בסיפורי רכילות סכנה לאבדן ידידים וקשרי ידידות היות שאדם השומע תמיד דעות שליליות של אחרים עליו, בכל נסיבות החיים, יפתח רגשי תעוב ושנאה כלפי המדברים עליו. רכילות בלתי מרוסנת עשויה, אפוא, להפוך אנשים לאויבים זה לזה ולהרוס את האחוה בקרב עם ישראל. זוהי הסיבה העיקרית לאיסור רכילות.

65 ח"ח פ"ג מהל' רכילות ה"ג.

דוגמא לרכילות יומיומית

הבה נתבונן בדוגמא למקרה שבו אפילו הערות תמימות עלולות להחשב לרכילות או לאבק רכילות. שרה פוגשת את מרים במרכז הקניות. ידיה של מרים עמוסות בשקיות לרוב, ושרה מעירה לה על כך. מרים מספרת שאכן הצליחה מאד בקניותיה, ורכשה מוצרים רבים שהיו במכירה, במחירי חיסול או בהנחות ניכרות. שרה נפרדת לשלום ממרים, ובדרכה הביתה היא פוגשת בראובן, בעלה של מרים. שרה מספרת לו על פגישתה עם מרים, אשתו, במרכז הקניות. לפתע מתרגז ראובן מאד על אשתו בשל בולמוס הקניות הפזרני שלה⁶⁶. שרה הצטערה להיווכח שדבריה גרמו להתלקחות כעסו של ראובן על אשתו. היא הבינה שדבריה היו רכילות, אף כי הערותיה לא היו שליליות, מכיוון שהיה עליה לצפות לתגובה מעין זו היות שזוגות רבים חלוקים בדעותיהם בענייני ממון, וכך גם היה עליה לשער בנוגע למרים ולראובן. היא הבינה, שגם אם דבריה נאמרו בתמימות וללא כוונה רעה, היה עליה לחשוב תחילה על תוצאותיהם האפשריות.

איסור רכילות פרושו שאין לגלות כל דבר שאדם יודע או ראה מכיוון שלא לכל אדם הזכות לדעת דברים אלו, העלולים לעורר מדנים. גם אם המידע אינו משפיע ישירות לרעה על השומע ולפיכך אין הוא בגדר רכילות, בכל זאת צריך לנהוג זהירות בטרם מגלים אותו אם אפשר לצפות מראש שיהיה בו כדי לעורר קנאה ושנאה⁶⁷.

לדוגמא, אם ידיך נוסע לחפשה בת חמישה שבועות בחו"ל, האם תפיץ את הדברים בקרב כל מכיריך? האם צריכים האנשים הללו לדעת את המידע הזה? אם הוא יעורר את קנאתם ויגרום להם לדבר לשון הרע, הרי ודאי שמוטב שלא יגיע לאוזניהם. נדגיש שוב: עצם העובדה שאדם יודע משהו, אין פרושה שמותר לו לגלות אותו לאחרים. יש להיזהר מלעורר קנאה ושנאה אפילו בלי דברי רכילות.

66 ח"ח ה' רכילות כלל ח' ה' ב', וכן הוא במשנ"ב.

67 ח"ח שם ה' ד', ובבמ"ח ס"ק ו'.

כיצד לחדול מלשון הרע ומרכילות

איך נוכל לשלוט בפעולה הנעשית בדרך כלל ללא מחשבה מרובה?

בנקודה זו, הובהר גודל כוחם של לשון הרע ורכילות והנזק שהם עלולים לגרום לאדם. כמו כן הובהרו כמה מושגי מפתח הקשורים לאיסורים אלו. אך כיצד נוכל לשלוט בהם? הדיבור טבעי כמו הנשימה. כיצד נוכל לשלוט בפעולה כזו הנעשית ללא מאמץ ובדרך כלל גם בלי מחשבה מרובה? האמת היא שהשליטה בלשון הרע וברכילות אינה כה קשה כפי שנוטים לחשוב. הקשיים העיקריים קיימים רק בהתחלה, וכעבור זמן הם נעלמים בהדרגה והאדם יכול לשלוט במוצא פיו. כדי להיות אדון על מוצא פיו, על האדם לעבור כמה שלבים. נבחן אותם לפרטיהם.

רגישותו של החפץ חיים לרכילות – סיפור מעשה

סיפור מעניין זה סיפר המגיד הירושלמי הנודע, רבי שלום שבדרון זצ"ל, אודות החפץ חיים זצ"ל. החפץ חיים (שנקרא על שם ספרו המפורסם על הלכות לשון הרע) ורב נוסף נסעו פעם אי שם בדרך, בפולין, לשם מצוה. בדרכם עצרו באכסניה שנודעה בהקפדתה על הכשרות. בעל האכסניה, שהכיר אותם מיד, מיהר לשרתם. בתום הסעודה, שאל בעל האכסניה את הרבנים אם נהנו מארוחתם. החפץ חיים השיב בחיוב. הרב השני אמר שהארוחה היתה אמנם טובה, אבל לא היה בה מספיק מלח. בעל האכסניה שמע את הדברים, יצא מן החדר ופנה אל המטבח.

לפתע פנה החפץ חיים לרב השני וטען לעומתו כי בדבריו אלו עבר על איסורי רכילות ולשון הרע. הוא הסביר לו שבעקבות דבריו מן הסתם לא נחה דעתו של בעל הבית, שביקש להשביע את רצונם. יש להניח, הוסיף, שברגע זה ממש נוזף בעל האכסניה בטבחית, והיות שבדרך כלל ניתנה משרה זו לאלמנה ענייה, בודאי היא בוכה כעת וחוששת שמא תפוט מועבודתה. הרב השני התנגד לדברים וטען שהם מוגזמים היות שהוא העיר הערה פשוטה על דרגת המליחות של האוכל.

קם החפץ חיים ממקומו ולקח עמו את בן ליתו אל המטבח. כשפתח את דלת המטבח, ראו השניים את דבריו של החפץ חיים מתממשים בפועל לנגד עיניהם. בעל האכסניה נזף בטבחית, אלמנה ענייה, והיא בכתה תמרורים והתחננה שלא יפטר אותה מהעבודה. הרב הנדהם ניסה מיד להתערב ולהשתדל למען הטבחית כדי שלא ייגרם לה נזק בשל דבריו.

העיקר הראשון של שמירת הלשון – רגישות לנזק של הזולת

שאלה מעניינת מתעוררת בעקבות ניתוח הסיפור. כיצד ידע החפץ חיים מראש מה יקרה כתוצאה מדבריו של הרב? התשובה מעוגנת ביסוד הזהירות מפני לשון הרע ורכילות. הוא הרגיש מיד שהערה בדבר מליחות המזון היא בעצם הערה על כישוריה של הטבחית ושאיכותו של בעל האכסניה עלולה להגיע בקלות לידי ביטוי בעוינות כלפי הטבחית, ובעקבות זאת לאיום בפטוריה. תפיסתו את המצב היתה כתוצאה מהרגישות הגבוהה שפיתח בקרבו להרגיש מראש במצבים שיש בהם כדי להזיק לאחרים. הוא פיתח בעצמו מודעות גבוהה לרגשותיהם של אחרים ולאופן שבו הם יכולים להיות מושפעים מארועים הסובבים אותם, ובמיוחד ארועים הטומנים בחובם איום ונזק.

רגישותנו מתקנה כשהמדובר בזולת

כולנו פיתחנו בתוכנו, כבר מזמן, חוש זה כלפי עצמנו. לדוגמא, אנו יודעים שבהגיענו לכביש מושלג, עלינו ללכת לאט ולא לרוץ. אין לנו צורך בשלט או באדם אחר שיזהירו אותנו מפני סכנת ההחלקה בשלג. אפילו במצבים עדינים, נוכל להבחין – כמעט מיד – בארועים המסייעים לנו ובאלו המהווים סכנה עבורנו. לרוב נוכל גם להבחין בין ידיד לבין שונא רק על סמך הערה, העווית פנים או נימת קול. אולם, כשהמדובר בזולתנו, אנו קשובים רק לנסיבות מאיימות ברורות כגון כשאדם אחר רץ מהר לכביש מבלי להתחשב במכוניות הנוסעות, אך במצבים עדינים, מתקוות רגישויותינו ואין ביכולתנו לצפות מראש את התוצאות המזיקות הצפויות לאנשים אחרים, ובמיוחד לאנשים זרים.

לשמירת הלשון נדרשת הכרה ברורה בקיומו של הזולת

החפץ חיים ראה אנשים אחרים, ידידים וגם זרים, כפי שראה את עצמו. הוא קיים באמת ובתמים את המצוה "ואהבת לרעך כמוך". הודות למידה זו, יכול היה להישמר היטב מפני פגיעה באחרים במהלך שיחה של יום-יום⁶⁸. מדוע אין אנו יכולים לעשות זאת? מדוע אין בנו מידה זו? התשובה היא, שלמרבה הצער רובנו מרוכזים בעצמנו ומתמקדים אך ורק בהצלחותינו ובכשלונותינו. אנשים אחרים זוכים להתעניינותנו רק כאשר הם קשורים לצרכינו ולציפיותינו. לשמירת הלשון כראוי נדרשת הכרה ברורה בקיומו של הזולת מעבר לקיום העצמי שלנו ורגישות לרגשותיו ולמה שעלול להזיק לו.

היסוד השני של שמירת הלשון – שליטה במחשבות היוצאות

מפינו

האם מספיקה רגישות זו כדי לשמור אותנו מאיסורי לשון הרע? התשובה על כך שלילית. מאז שנות ילדותנו, הורגלנו לומר את כל אשר עלה במחשבתנו. לא שקלנו את מחשבותינו בטרם הבענו אותן במילים. ברגע שהן עלו בדעתנו, מיד מצאו הן את דרכן לצאת מפינו, כאילו עברו בצינור מיוחד המקשר בין המוח לפה. ברגע שהמחשבות נכנסו לקצהו האחד, מיד זרמו החוצה מקצהו השני בצורה של דיבור. מרוב הרגל, איבדנו שליטה על מוצא פינו. ללא שליטה זו, אין כל דרך לנצור את לשוננו מאמירת דברים מזיקים. כדי לשמור על מוצא פינו עלינו להשיב לעצמנו את השליטה בו. אדם אינו יכול לשקול את דיבורו אם הוא נפלט מפיו פחו כמים.

כיצד משיגים שליטה בלשוננו

כיצד נעשה זאת? יש תרגיל פשוט ביותר שבאמצעותו יכול אדם להחזיר לעצמו את השליטה בדיבורו תוך זמן קצר. העצה היא כזו: מדי יום, בשיחותיו השוטפות עם אנשים אחרים, יבחר במחשבה מסוימת ויבלום

68 עיין רמב"ם פ"ו מהל' דעות ה"ג: "מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו שנאמר "ואהבת לרעך כמוך" לפיכך צריך לספר בשבחו ולחוס על ממונו כאשר הוא חס על ממונו עצמו ורוצה בכבוד עצמו".

אותה בתוכו, מבלי להביע אותה בפיו. מחשבה זו יכולה להיות עובדה, דעה או רעיון חדש, ויתכן אפילו שאין כל איסור להביעה. בכל זאת, יבחר במחשבה זו באופן שרירותי, ויימנע מלהביעה בעודו אומר לעצמו שהוא האדון לפיו. הוא – ולא הפה – יהיה זה שיחליט מה ייאמר ומה לא ייאמר. טוב לתרגל זאת כאשר בוחרים שלוש מחשבות מביין מאות המחשבות הרוחשות במוחנו במשך היום.

כעבור זמן, ניתן להרגיש במשהו מעניין. בהגיע המחשבות למוח, הן מתחילות להאט את קצב זרימתן אל הפה, ושוב אין הן נפלטות ממנו אוטומטית תוך כדי דיבור. עד מהרה הן נעצרות, והאדם מרגיש כאילו הן יושבות בראשו וממתינות לקבלת רשות ממנו האם להתבטא במילים או שמא לא. לפתע ירגיש האדם שאכן הוא השולט במצב. עכשיו, אולי לראשונה, יוכל להתחיל לשקול את מחשבותיו בטרם יגלשו החוצה ויהיה זה מאוחר מדי לעצור אותן. עתה יוכל להעריך ולשקול אותן מכיוון שכעת יכול הוא להאזין להן תחילה. עכשיו הן נתונות תחת שליטתו.

היסוד השלישי של שמירת הלשון – ידיעת הדינים

האם די ברגישות לנזק אפשרי לזולת, יחד עם היכולת לסנן את המחשבות, כדי לאפשר לנו את שמירת הלשון? עדיין לא. חסר עוד יסוד חשוב הדרוש לנו בטרם נצליח במשימה. יהיה עלינו לדעת כיצד להעריך את כוח הדיבור שלנו; דהיינו, לדעת מהם הגורמים והמצבים ההופכים את דיבורינו למוותרים או לאסורים. יהיה עלינו ללמוד את הלכות לשון הרע ורכילות.⁶⁹

69 עיין בהקדמת הח"ח לספרו שמונה זאת לאחת הסיבות שנכשלים באיסור לשון הרע ומחמת זה חיבר ספרו. ועיי' חובת השמירה פי"ג "ודע עוד דעיקר השמירה לא נעשית בקבלה בלב בלבד כי אם שיהיה לו עת קבוע בכל יום אם מעט ואם הרבה ללמוד ההלכות והמוסר השייכים לענין חלק הדיבור".

מילים מזיקות הן בלתי נראות ואיסור אמירתן אינו גלוי לעין

הצורך בלימוד ההלכות חיוני, במיוחד כאשר מדובר במצות שמירת הלשון⁷⁰. אם היה מישהו מגיש לנו צלחת ובה נתח בשר ומציע לנו לאכלו, הרי ודאי שהיינו מנסים תחילה לברר האם הוא כשר. אילו היינו רואים שזהו בשר חזיר, היינו מרחיקים אותו מיד ומסרבים לאכלו. זה היה קל מאד עבורנו, היות שהדבר האסור נתפס היטב על ידי החושים שלנו.

הרבה יותר קשה ליישם זאת במקרה של איסור לשון הרע. הדברים האסורים, דהיינו המילים המזיקות היוצאות מן הפה, בלתי נראים, והחושים שלנו אינם רואים כל סימן לאיסור אמירתם. ניתן לזהות את המילים מרעילות הרוח רק על ידי ידיעה ברורה של ההלכות המגדירות אותן. כאן תופסת ידיעת ההלכות את מקומה של ידיעת החושים. רק אחרי שירכוש האדם את היסוד השלישי הזה יוכל להגיע לדרגה של שליטה מוחלטת בדיבורו ושל נצירת לשונו מדיבורי לשון הרע ורכילות.

שמירת הלשון קשה רק בתחילת הדרך

בשלב זה, יתחילו רבים להתלונן בנוסח זה: "גם אם אפתח רגישות לפגיעה באחרים ואשקול את מחשבותי לפי הלכות שמירת הלשון בטרם אוציאן מפי, בכל זאת יהיה זה מאמץ אדיר לא לדבר לשון הרע. יידרש ממני מאמץ מודע וממושך שתוצאתו תהיה איבוד השטף הטבעי והקולח של שיחתי. כיצד יכול ה' לצפות ממני לעשות זאת? נראה שהדרך היחידה לעמוד בכך היא להפסיק לדבר בכלל. גם זה יהיה בלתי טבעי ובלתי מציאותי"⁷¹.

חשוב לדעת את התשובה לשאלה זו, מכיוון שכרוך בה עקרון הנוגע לא רק לתהליך שמירת הלשון אלא גם לתהליך שביסוד כל הצמיחה

70 שם "ואחרי שהאדם משתמש בלשונו לדבר יותר ממה שהוא משתמש בכל האיברים לענייניהן צריך לידע האסור והמותר בהן כדי שידע איך להתנהג בהן".

71 עיי' ח"ח בהקדמה לספרו שכתב כעין זה "דאם רואה היצה"ר וכו' הוא מרמה אותו בהיפך שמחמיר עליו כל כך בענין לשון הרע עד שמראה לו שהכל נכנס בכלל לשון הרע, וא"כ אי אפשר לחיות חיי תבל בענין זה אם לא שיפרש לגמרי מעניני העולם והוא כעין דיבת הנחש הערום שאמר אף כי אמר אלקים לא תאכלו מכל עץ הגן".

הרוחנית. אין כל ספק, שבתחילתו של כל תהליך להשגת שליטה עצמית נדרשת מידה מסוימת של מאמץ ביודעין. אולם, כעבור זמן מה, נעשה מאמץ מודע זה קל יותר ואט אט תופסת את מקומו תחושה טבעית שאינה כרוכה במאמץ.⁷²

במילים אחרות, מה שהחל כתהליך של השתדלות מודעת ומכוונת, הופך בהדרגה לתהליך אוטומטי המתרחש כמעט מעצמו. ראינו זאת לעיל בתאור השליטה על הפיכתן האוטומטית של מחשבות למילים היוצאות מן הפה. תחילת התהליך היתה כרוכה במאמצים ביודעין לרסן מחשבות שנבחרו באופן שרירותי ולמנוע מהן להפוך למילים. אולם, כעבור זמן, מתחילות כל המחשבות להאט מעצמן את שטף זרימתן והן ממתונות לרשות להתבטא בדיבור. כך, בהדרגה, הופך כל התהליך לאוטומטי, וכבר אין צורך במאמצים מודעים ובכוונה מיוחדת לרסן אותן. המחשבות למדו לרסן את עצמן ולא להפוך אוטומטית ובשטף בלתי נשלט למילים מדוברות. בהשיגו שליטה עצמית חדשה זו, הופך האדם לאדון על מחשבותיו, והוא זה השולט בהן.⁷³

תהליך השיפוט והשיקול הולך ונעלם בהדרגה, ובמקומו נשארת רק תחושה פנימית

כך הדבר באשר להחלטה מה לומר. תחילה, אכן צריך האדם לחשוב ולשקול האם המחשבה, שזה עתה צצה במוחו ומחכה לביטוי מילולי, היא בגדר לשון הרע או רכילות. אולם, במרוצת הזמן, הולך ונעלם תהליך זה של שיקולים והערכות, ובמקומו מתפתחת תחושה עצמית. אם יש במחשבות לשון הרע או רכילות, נלווית אליהן תחושה פנימית של אי נוחות והאדם מרגיש שיש סכנה אפשרית בהבעתן. הרי זה כמעט כאילו פיתח חוש מיוחד לריח של לשון הרע ורכילות.⁷⁴ עתה הוא מודרך על ידי

72 עיי' רש"י שמות י"ט ב' "אם עתה תקבלו עליכם יערב לכם מכאן ואילך שכל ההתחלות קשות".

73 עיי' שע"ת לר"י שע"ב ס"ק ל' "ואמרו המוסרים ההרגל על כל דבר שלטון".

74 עיי' שמיה"ל שער התבונה פי ט"ז "ועצה נכונה היא לשמיה"ל אפילו אם כבר הורגל בו ח"ו אכן כאשר יעשה כדברינו הנ"ל ובודאי ישים לב לדברים שידבר מעת ההיא והלאה יתחיל כח ההגרשה הזה להתחזק אצלו מעט מעט עד שיעמוד על מכונו כראוי".

תחושה זו של סכנת הדיבור. עכשיו כבר אין לו צורך להתעמק במחשבות כדי לזהות לשון הרע, כי כעת הוא מסוגל להרגיש זאת ישירות באמצעות תחושתו הפנימית. מכאן ואילך תהיה שיחתו חלקה ושוטפת, כשהוא כבר מרגיש בעצמו ויודע לבלום מחשבות העלולות להביא לדיבור לשון הרע.

מנגנון דומה קיים אצל בעלי החיים. אין הם חושבים האם הם בסכנה, הם פשוט מרגישים זאת. מאמציו של אדם לשלוט בדיבורו עתידים להביאו לבסוף לרמה כזו שבה אין צורך בכל מאמץ. כל שעליו לעשות הוא להתחיל. משום כך לא נוכל להצטדק לפני הקב"ה בדבר יכולתנו לשלוט בדיבורי לשון הרע. אם נאמר שהיה זה קשה מאד, הרי ישיבו לנו שהדבר נכון רק לגבי ההתחלה, אולם היתה לנו האפשרות לפתח בתוכנו את התחושה העצמית הפנימית, ומדוע כלל לא ניסינו לעשות זאת?

המניע הטוב ביותר לשמירת הלשון: הדבר כדאי לנו!

מהו המניע הסופי והמוחלט לשמירת לשוננו? אם יאמרו לנו שדיבור לשון הרע אסור מן התורה, אנו עלולים לומר שאין הוא שונה מיתר העברות שאנשים עוברים, וכשם שלצערנו עוברים על מצוות אחרות, כך לדאבונו, אנו עלולים לעבור גם עליה. אבל אם יאמרו לנו שדיבור לשון הרע הופך אותנו לאויבים הגרועים ביותר של עצמנו, שבכך אנו בוראים לעצמנו קטגורים בשמים, הורסים את מזלנו ומביאים על עצמנו סבל רב, אזי נעצור לפתע ונחשוב שנית על העוון הזה מתוך הדחף האינסטינקטיבי להגנה עצמית הקיים בכל אדם. מובן, שהטוב ביותר היה אילו יכולנו להימנע מן החטא פשוט מפני שה' ציוה זאת, אבל בסופו של דבר, אם המניע היחיד שלנו לחדול מדיבור לשון הרע הוא למנוע את ההרס העצמי שלנו, אזי יביא גם מניע זה תועלת בשמירת הלשון.

הרי זה כמו החלטה עסקית

ההחלטה להפסיק לדבר לשון הרע דומה, במובנים רבים, להחלטה עסקית. כל איש עסקים רוצה להגדיל ככל האפשר את רווחיו ולצמצם את הפסדיו. בכל החלטה עסקית, השאלה הקובעת תהיה "האם זה כדאי? האם פעולה זו תתרום להגדלת הרווח או תגדיל את ההפסדים?" כך צריך

להיות גם לגבי לשון הרע⁷⁵. דיבור לשון הרע יכול אולי לגרום תענוג כלשהו למדבר, להגדיל את תחושת החשיבות וההסכמה החברתית ואולי אפילו גם את הרווח האישי, אך האם זה כדאי? האם כדאי הדבר לנוכח הפסדים וסבל שיבואו עליו, ללא ספק, מאוחר יותר, בעקבות המלאכים המקטרגים שנבראו בגלל דיבוריו⁷⁶? כהחלטה עסקית, ברור שהתשובה על כך תהיה לא ולא! כדאי לזכור זאת.

75 עיין חובת השמירה שמונה שש עשרה מעלות היוצאות מחובת השמירה. ועיי' באגרת הגר"א שבכל רגע ורגע שהאדם חוסם פיו זוכה בשבילו לאור הגנוז שאין מלאך ובריה יכולין לשער.

76 ועיי' באיגרת הגר"א עוד מה שכתב "כל עמל אדם לפיהו (קהלת ו). אחז"ל שכל מצותיו ותורותיו של אדם אינו מספיק למה שמוציא מפיו ... וכל כף הקלע הכל בהבל פיו של דברים בטלים ... וכ"ז בדברים יתירים אבל בדיבורים האסורים כגון לשה"ר וליצנות ושבועות ונדרים ומחלוקת וקללות ובפרט בבית הכנסת ובשבת ויו"ט על אלו צריך לירד לשאול למטה הרבה מאוד וא"א לשער גודל היסורין והצרות שסובל בשביל דיבור אחד".

איסור שמיעה ואיסור קבלה של לשון הרע ורכילות

איסור שמיעה ואיסור קבלה

התורה אוסרת לספר דברים העלולים לגרום נזק (לשון הרע) או לעורר מדנים (רכילות). שני האיסורים הללו אמורים לגבי המדבר המספר את הדברים. התורה גם אוסרת לשמוע לשון הרע ורכילות⁷⁷ או להאמין לדברים ולקבלם כאמת מוחלטת⁷⁸. אסור לשמוע לשון הרע על זולתו להאמין לדברים. אם הוא שומע דברים שמישהו אחר דיבר עליו או עשה נגדו, העלולים להכעיסו – דהיינו דברי רכילות – אסור לו להאמין להם⁷⁹. עליו לחשוש שמא אין הדברים נכונים וספק אם יש להם תוקף. איסור זה נקרא איסור קבלה – האיסור להאמין לדברים. היות שאסור לו לקבל את הדברים כאמת, עליו לעשות כל מאמץ להימנע מלכתחילה משמיעת דיבורים כאלו.

מדוע אסור לקבל את הדברים?

מדוע אסור להאמין ללשון הרע ולרכילות? נוכל להבין את האיסור לדבר בגנות אדם אחר או לעורר עוינות בין אנשים, אבל אם הדברים המסופרים נשמעים כדברי אמת, מדוע אסור לנו להאמין להם? מה עלינו לעשות? כיצד נעקור את הדברים ששמעו אוזנינו? האם נכחיש גילוי דברים הנראים לנו אמיתיים ונעמיד פנים שאין הם אמת?

סיבת איסור הקבלה: חוסר אמינות

התשובה היא שלעולם לא נוכל להאמין באמת לסיפורי לשון הרע ורכילות, יהא אשר יהא המספר אותם, או יהיו אשר יהיו התנאים בהם נאמרו, אלא אם כן נבדוק אותם לאשורם בעצמנו⁸⁰. במילים אחרות, התורה קובעת שאין אמינות בכל הדיבורים מעין אלו, אלא אם כן הוכח אחרת. אם נרצה להאמין לדברים שאין בהם כדי לגרום נזק, נוכל

77 ח"ח כלל ו' מלה"ר ה' י"ב.

78 שם ה' א'.

79 ח"ח כלל ה' מרכילות ה' א'.

80 שם ה' לה"ר כלל ז'.

להאמין, אך אסור להאמין לאמירות שיש בהן כדי לפגוע במישהו אחר או לעורר שנאה בין אנשים⁸¹. כאן אין לנו אפשרות בחירה אם להאמין או לא. אמירות כאלו הן חסרות אמינות. מדוע? התשובה היא שאפשר ליצור רושם מוטעה אפילו על ידי אמירות שעל פני השטח נראות כדברי אמת. כיצד יתכן הדבר?

אפשר לשקר אפילו כשמספרים את האמת

עובדה ידועה היא שאדם הנקרא להעיד בבית משפט אזרחי במקומות רבים בעולם, נאלץ להישבע שיאמר את האמת. אין זו שבועה פשוטה. העד נשאל: "האם אתה נשבע לומר את האמת, את כל האמת ואך ורק את האמת?" דהיינו, לשבועה זו שלושה חלקים. מדוע? מפני שבתי המשפט הללו מבינים שאדם יכול לרמות אפילו תוך כדי סיפור האמת. שלושת חלקי השבועה נועדו למנוע זאת. נסביר את הדברים.

האפשרות לשקר

(1) "האם אתה נשבע לומר את האמת?" – היות שלכל אדם יכולה להיות סיבה לשקר, הוא מתבקש להישבע שאין הוא משקר. יתכן שישקר כדי להתנקם בנאשם. יתכן שישקר כדי להפיק תועלת כלשהי לעצמו מהרשעתו של הנאשם. חלק זה בא למנוע אפשרות זו של אמירת שקר.

האפשרות להשמיט חלק מן האמת

(2) "האם אתה נשבע לומר את כל האמת?" – לפעמים עלול אדם לומר רק חלקים נבחרים מן האמת, ונוח לו להסתיר חלקים אחרים ממנה. אילו היו מתגלים חלקים אלו, היו יוצרים רושם שונה מזה שנוצר על ידי החלקים שבחר לגלות. לדוגמא, כשמלכי הקטנה באה לבכות באוזני אמא שיוסי בעט בה, שואלת אמא את יוסי אם זו אמת. יוסי משיב שהדברים אמת, אך מוסיף שמלכי בחרה להעלים את העובדה שהיא התחילה את המריבה, והכתה אותו בראשו באמצעות כלי. האם מלכי שיקרה? לא, אבל היא גם לא גילתה את כל האמת ובהשמיטה עובדות מסוימות גרמה

81 שם כלל ו' ה' א'.

לעיוות האמת על הארוע בכללותו. חלק זה בא למנוע אפשרות זו של השמטה.

האפשרות להוספות חסרות שחר

3) "האם אתה נשבע לומר אך ורק את האמת?" – לפעמים אדם אומר אמת, אך כדי להגדיל את אמינות הסיפור או לשפצו ולהעשירו, הוא מקשט אותו בתוספת "עובדות" משלו שהוא משער שיש בהן אמת. אולם, תוספות אלו יכולות בעצם לעוות את האמת. חלק זה בא למנוע תרחיש של הוספות חסרות בסיס ושחר.

מהאמור לעיל נוכל לראות שאדם יכול לעוות את האמת אפילו כשאינן הוא משקר. זאת, על ידי השמטה מכוונת של מידע, או תוספות שאינן שייכות לענין. נותרה עוד דרך לעיוות האמת – פרשנות שלילית.

האפשרות לפרשנות שלילית

4) פרשנויות – דיבוריהם של רוב בני האדם אינם מבוססים על עובדות אלא על פרשנויותיהם העצמיות לארועים. כשאנו מקשיבים לאדם ומקבלים את דבריו, למעשה אין אנו אלא מקבלים את פרשנותו-הוא ונקודת מבטו ולא את העובדות המוכחות. פרשנויות אלו עלולות להיות אך ורק חצאי-אמיתות. יתכן שיש מקום לפרשנויות אחרות, שתהיינה יותר מדויקות ואמיתיות. לפיכך אין להן אמינות של ממש ומי שמאמין להן הריהו כמי שמאמין למשהו שאולי אין הוא דבר אמת.

שמיעת צד אחד של הסיפור

מקרה מיוחד של עיוות מסוג זה הוא כששומעים רק צד אחד של הסיפור ומאמינים לו⁸². כל המחלוקות והויכוחים בין בני אדם נובעים מן הדרכים השונות שבהן רואה כל צד את פני הדברים. לעתים נדירות תהיה השקפה אחת צודקת לחלוטין והשניה מוטעית לחלוטין. כמעט תמיד יש קורטוב

82 עיי' ח"ח כלל וי' מלה"ר במ"ח ס"י ב' במה שהביא מקור לדון איסור שמיעת לה"ר מדברי הרמב"ם מהא דאוסר לדיין לשמוע דברי בעל גין קודם שיבוא חברו כדי שלא יכנס צורה הדברים לאוניו ושוב יהיה קשה להוציא הדברים מלבו וה"ה בלה"ר.

של אמת בדברי שני הצדדים. כשמישהו מספר לך שפלוגי התנהג כלפיו שלא כראוי, הרי זו רק דעתו-הוא על אותה התנהגות. תמיד יש צד שני למטבע, זה של האדם האחר. בכך שאדם מאמין רק לצד אחד מבלי להכיר את הצד השני, יש סיכון שהוא מאמין רק לאמת חלקית. יש להכיר גם את הצד השני כדי לברר את כל האמת על הסכסוך.

סיכום

כעת ברור מדוע אסור לקבל לשון הרע ורכילות כאמת מוחלטת. כל אימת שאנו שומעים אמירה כזו, יתכן שאין בה אמינות מהסיבות הבאות:

- יתכן שהמספר משקר.
- יתכן שהמספר השמיט פרטים חשובים שיכלו לשנות את רושם הדברים.
- יתכן שהמספר הוסיף פרטים משוערים המעוותים את האמת.
- יתכן שהמספר מפרש את הדברים בדרך שלילית.
- אולי אין הדברים מציגים אלא רק צד אחד של המטבע.

שני מצבים שבהם מותר להאמין לסיפור לשון הרע

רק אם מוכנים אנו לברר ביסודיות ולאשורם את הדברים ששמענו, נוכל לדעת את האמת. אם לא כן, חייבים הדברים להישאר בגדר של ספק. אולם, יש שני מצבים שבהם מותר להאמין ללשון הרע ששמענו בלי חקירה (בהנחה מלכתחילה שיש לנו הרשות לשמוע את הדברים). הראשון – כשהמספר לשון הרע מדבר רק על עצמו ואינו כולל בדבריו כל אדם אחר⁸³. השני – כשאנחנו עצמנו היינו עדים לאותו מצב המסופר אודות אותו אדם ולפיכך ביכולתנו לאמת את דברי המספר על יסוד דברים שראינו בעצמנו. בכל המקרים האחרים, אסור להאמין בלי לחקור ולברר היטב את הדברים.

83 עיי' שע"ת שעי"ג אות רט"ז "והמספר לה"ר שתיים הנה קוראותנו הנזק והבשת אשר יגרום לחברו ובחירתו לחייב ולהרשיע את חבריו ושמחתו לאידם". ועיין בח"ח כלל א' מלה"ר בבמ"ח ס"ק ט"ו גבי ישעיה הנביא שאמר "אוי לי כי נדמית כי איש טמא שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב", והשיב הקב"ה "עליך אתה רשאי לומר ואי אתה רשאי לומר עליהם". ועיין שם עוד כלל ב' בבמ"ח סוס"ק ג' במה שנסתפק שם בדעת רש"י בדינא דאפי תלתא.

איך להפסיק שמיעת לשון הרע ורכילות וקבלתן

דרכים להימנעות משמיעה

כיצד יכול אדם להימנע משמיעת לשון הרע ורכילות המגיעות לאוזניו? יש כמה שיטות יעילות המומלצות לכל אדם.

איך תגן על עצמך מפני שמיעה:

- התרחק מבעלי לשון הרע, הידועים בהרגלם הקבוע לדבר לשון הרע⁸⁴.
- אל תצטרף לשיחה שבה מספרים לשון הרע⁸⁵.
- אם הנך בעיצומה של שיחה ולפתע מושמעים בה דברי לשון הרע, נסה לשנות מיד את הנושא. אם אינך יכול לעשות זאת, הזכר בעדינות למספר שאתה משתדל להימנע משמיעת לשון הרע⁸⁶.
- אם תזכורת זו לא הועילה, השתדל לעזוב את השטח⁸⁷.

אם אין ביכולתך לעזוב, אזי⁸⁸

- א. נסה, במידת האפשר, שלא להקשיב.
- ב. הקפד שלא להאמין לדברים הנשמעים (האיסור העיקרי).
- ג. לעולם אל תפגין סימנים של אישור או הסכמה.
- ד. במידת האפשר, הראה למספר שאינך מסכים בצורה מוחלטת עם דבריו, על ידי הגנה על האדם שעליו מדובר (כגון: מהיכן הוא יודע את הדברים? האם יש הסבר אחר או פרשנות אחרת לדברים? וכיו"ב).

84 רמב"ם פ"ז מהלי דעות הלי' ו' "כל אלו בעלי לה"ר אסור לדור בשכונתם וכל שכן שלא לישב עמם ולשמוע דבריהם".

85 שם, וח"ח הלי' לשה"ר כלל א' הלי' ז'.

86 ח"ח הלי' לשה"ר כלל ו' הלי' ה' פרט ג'.

87 שם הלי' ו'.

88 שם הלי' ה'.

דרכים להימנעות מקבלה :

כיצד יכול אדם להימנע מקבלת לשון הרע ורכילות המגיעות לאוזניו? יש כמה שיטות יעילות המומלצות לכל אדם.

הגן על עצמך מפני קבלת הדברים

ברגע שהנך שומע לשון הרע (על מישהו אחר) או רכילות (הנוגעת אליך), פקפק בחוקפם של הדברים. בדוק את המידע, בנסיון להפריכו, בעזרת השאלות הבאות:

- מהיכן יודע המספר שהדבר נכון באמת? האם ראה זאת בעצמו או שמע על כך ממישהו אחר? במקרה כזה, האם אפשר לסמוך על צד ג' שסיפר זאת?

- אולי המספר משקר, משמיט עובדות או מגזים בדבריו?
- אולי זו רק דעתו האישית של המספר?
- כמה מתוך דבריו הן עובדות למעשה?
- אולי זו רק חוות דעת?
- האם אפשר לדון את האדם שעליו מדובר לכף זכות?
- אולי היתה לאדם שעליו מדובר כוונה לטובה?
- אולי היו לו סיבות טובות לכך?
- אולי לא יכול היה להימנע מכך?
- אולי יש הסבר אחר לדברים או צד שני למטבע?

לדון לכף זכות: תריס מפני קבלת הדברים⁸⁹

יתכן שהדרך הטובה ביותר למניעת שמיעת לשון הרע ורכילות וקבלתן קשורה לגישתנו לבני אדם. למרבה הצער, סבורים מרביתנו שלרוב בני האדם אין מידות טובות. הם עשויים להיות אנוכיים, שחצנים ותאבי בצע. בגלל סברה זו, אנו נוטים לחשוב על הגרוע ביותר כאשר אנו רואים או שומעים שאחרים התנהגו בדרך מסוימת שאינה מובנת לנו. אנו מפרשים

89 עי' ח"ח בפתיחה עשין במ"ח ס"ק ג'.

את התנהגותם באופן שלילי. לעתים נדירות, אם בכלל, אנו דנים אותם לכף זכות. אנו מוכנים תמיד לקבל את דברי הלשון הרע ששמענו היות שהם מאשרים את תחושותינו העמוקות כלפי בני אדם, שמרביתם אינם באמת טובים או הגונים. בגלל סברה זו אנו גם מרשים לעצמנו לדבר לשון הרע על אנשים שאינם מובנים לנו לאשורם.

"בצדק תשפוט עמיתך"!

אולם התורה מתנגדת לגישה כזו ולסברה כזו. מן הפסוק "בצדק תשפוט עמיתך" (ויקרא י"ט ט"ו) לומדים חז"ל שהתורה מחייבת אותנו לדון את אחינו היהודים לכף זכות⁹⁰. הגישה היא שלבני עם ישראל, באופן כללי, טבע טוב ועל כן מעשיהם נעשים מתוך כוונות טובות, אפילו כשהם נראים בלתי ראויים. הקב"ה מכיר את בניו ויודע שכוונותיהם לטובה והם חפצים להיות טובים ולעשות טוב. על כן, צריך תמיד לדון אותם לכף זכות. אם ננהג לפי השקפת התורה ונאמץ לנו גישה חיובית כלפי הזולת, לא תהיה לנו נטיה לדבר בגנות אחרים או להאמין לדברי הגנאי המסופרים עליהם. ההגנה הטובה ביותר למניעת סיפור לשון הרע וקבלתו היא לשנות את דעותינו השליליות על אחרים ולאמץ לנו דעות חיוביות עליהם.

רוב בני האדם מדברים על משפחתם באופן חיובי

מעניין לראות כיצד בדברנו על משפחתנו אנו נוטים כמעט תמיד לעשות זאת באופן חיובי. כמו כן, אין אנו מרוצים כאשר מספרים לנו את גנותם. בדרך כלל אנו מסרבים להאמין לדברי גנאי עליהם, היות שיש לנו גישה חיובית לבני משפחתנו ואנו דנים אותם תמיד לכף זכות. מה באשר ליהודים אחרים? האם אין הם בני משפחתנו? בעיני ה', אין ספק שכולנו משפחה אחת, היות שכל ישראל אחים והקב"ה אב לכולנו. אם נזכור זאת, ננהג כלפי כל היהודים באותה גישה חיובית שיש לנו לבני משפחתנו ממש, ונדון אותם תמיד לכף זכות. לא יהיה הבדל ממשי בינם לבין בני משפחתנו.

90 רמב"ם עשין קע"ז, ר"י שע"ת שע"ג אות רי"ח, סמ"ג, סמ"ק.

מדוע אין אנו דנים אחרים לכף זכות

כדי לדון אחרים לכף זכות, צריכים אנו להביא בחשבון את כל הגורמים להתנהגותם, הן הפנימיים והן החיצוניים. זאת נוכל לעשות רק כאשר נבין שכל המעשים נובעים ממניעים מסוימים ומכוונות מסוימות. גם אם אותם מעשים נראים בלתי-ראויים, יתכן שהכוונות שמאחוריהם אינן כאלו. אם נשפוט אנשים רק על פי התנהגותם הגלויה לעין ונתעלם מהאמת באשר לכוונותיהם, העשויות להיות טובות, הרי יתכן שאנו טועים בשיפוטנו אותם. במקרה כזה, אנו נוטים לשפוט משהו רק על פי אריזתו החיצונית ואנו מסתכלים רק בקנקן ולא במה שיש בו באמת.

אנשים הם בריות מורכבות. יש להם מוח ונשמה ויש להביא זאת בחשבון כאשר אנו באים לשפוט אותם. אם לא נעשה זאת, הרי השיפוט שלנו לקוי ובמקרים רבים גם שגוי. נשנה את דעותינו על אחינו היהודים ונדון אותם לכף זכות. אם זאת נעשה, נפתח לעצמנו הגנה עוצמתית מפני סיפור לשון הרע ורכילות ומפני קבלתן⁹¹.

91 עיין עוד בשמיה"ל שער התבונה פ"ד שכתב גבי הדין חבירו לכף זכות "יהנה לפי רב הרגלו של אדם במדה זו כן נגד זה מתמעט ממנו עון לשון הרע".

מתי מותר לספר גנאי

עד כה עסקנו בשלושה איסורים:

- א. איסור סיפור לשון הרע כדי שלא לגרום נזק ליהודי אחר בכל צורה או אופן (כלל הנזק).
- ב. איסור סיפור רכילות כדי שלא לעורר מדנים בין יהודים (כלל האיבה).
- ג. איסור שמיעת לשון הרע ורכילות ואיסור קבלתן כי אסור לקבל דברי גנאי שיתכן שאין בהם אמת (כלל האמינות).

דיבור לתועלת – הסיבה היחידה להתרת לשון הרע ורכילות

מכל מקום, יש נסיבות מסוימות שבהן יהיה מותר לספר לשון הרע או רכילות. זאת, כאשר מטרת הדברים היא לתועלת. מותר לאדם לספר לשון הרע או רכילות כדי למנוע פגיעה או נזק אפשרי מעצמו או מיהודי אחר.⁹² הדיבור לתועלת הוא הסיבה היחידה המתירה דיבורים שלולי כן היו אסורים. כל המניעים האחרים – כגון סקרנות, נקמנות, ריוח וכדומה – לא יצדיקו לעולם דיבורי לשון הרע ורכילות.⁹³

שיקולי התועלת גוברים על החשש מפני נזק או איבה

התורה רואה צורך להגן הן על גופו והן על ממונו של יהודי אחר. חז"ל לומדים זאת מן הפסוק "לא תעמוד על דם רעך" (ויקרא יט, טז). התורה מצווה להגן על יהודי העומד ליפול קורבן למעשה עוול (אפילו של יהודי אחר), או להצילו מעוול שנעשה כלפיו, אפילו אם כרוכים בכך דיבורי לשון הרע ורכילות על המזיק.⁹⁴ אפשר לכנות כלל זה כ"יתרון ההגנה" כי

92 ח"ח כלל ט' מרכילות ה' א'.

93 שם ה' ב' תנאי שלישי.

94 שם במ"ח ס"ק א'.

הצורך להגן על הזולת גובר על איסור גרימת הנזק (לשון הרע) או האיבה (רכילות) לעושה העוול.

התורה רואה צורך גדול יותר בהגנה על יהודי על ידי סיפור גנות במידת הצורך, מאשר החשש להזיק ליהודי אחר העלול להזיק לקרבן ולפגוע בו. התורה רואה את הצורך להגן על יהודי על ידי סיפור רכילות, במידת הצורך, כגדול יותר מן האפשרות של יצירת איבה בין יהודי אחד ליהודי אחר העומד להזיקו.

המפתח להיתר לספר גנות הוא האיזון בין התועלת לבין התנאי של צמצום הנזק

האיזון בין דיבור לתועלת לבין התנאי של צמצום נזק הוא שיקבע אם מותר לספר גנאי או שיש בכך עבירה על איסורי לשון הרע ורכילות. אולם, התנאים בהם יהיה מותר לספר גנאי לתועלת מורכבים למדי ועל כן נדרשת הרחבת הדברים. דיון מורחב זה הוא מעבר למגמתה של חוברת זו, ועל כן מובאים כאן רק העקרונות הכלליים.

שתי דוגמאות ליתרון שיקולי התועלת

הבה נתבונן בדוגמא הממחישה את יתרון השיקול לתועלת. שמעון חפץ לפתוח עסק עם ראובן, אך אין הוא בטוח אם ראובן יוכל להיות שותף טוב. הוא שואל את חיים, מכרו של ראובן, מה דעתו על שותפות כזו. חיים מתלבט כיצד לענות. הוא סבור שאין לבטוח בראובן ושהלה לא יהיה שותף טוב לעסקים. אולם, אם יספר זאת לשמעון, הרי ידבר לשון הרע על ראובן. מצד שני, אם לא יזהיר את שמעון מפני ראובן, עלול שמעון להינזק בעתיד. מה עליו לעשות?

השיקול לתועלת מתיר לחיים לגלות מידע (אפילו שלילי) שידוע לו אודות ראובן כדי להציל את שמעון מהסתבכויות בעתיד⁹⁵. הצורך להגן על יהודי (שמעון) גובר על הנזק העלול להיגרם לראובן היות שהשותפות עם ראובן נחשבת ל"מזיק" העלול לגרום נזק לשמעון.

95 שם ה' א'.

דוגמא אחרת: אם בשעת שיחה עם חיים איים ראובן בפועל להזיק לשמעון, ודאי שחיים יהיה חייב להזהיר את שמעון מפני איום זה, גם אם הדבר יעורר אצל שמעון כעס כלפי ראובן⁹⁶. מותר לו להזהיר את שמעון למרות שיש בכך רכילות (הגורמת ישירות לרגשי כעס) היות שבמקרה זה מתירה התורה לחיים להשתמש ביתרון הדיבור לתועלת.

צמצום דברי הגנאי רק לצורך החיוני, מבלי להגזים או להגדיל את הנזק

למרבה הצער, אפשר עדיין לעבור על עוון הרע ורכילות אפילו כשמספרים דברים לתועלת. זאת, כשאדם מתעלם מהכלל של "מינימום נזק", כלל חיוני החל על דיבור לתועלת. כלל זה קובע שאם יהודי מבקש להישמר מפני יהודי אחר, או להגן על צד ג' מפני יהודי אחר על ידי לשון הרע ורכילות, יעשה זאת על ידי הקפדה על מסירת המידע הנחוץ לתועלת בלבד ולא יוסיף עליו דבר.

מותר למספר גנאי לתועלת לעשות זאת בתנאי שהנזק שייגרם ליהודי אחר יהיה מזערי ביותר, דהיינו, לא להזיק לו יותר מהנדרש לשם ההגנה על עצמו או על צד שלישי⁹⁷. אולם, אם המספר גנאי לתועלת מספר יותר מן הנחוץ למניעת הנזק או מגזים בסיפורו – אזי חורג הוא מגבולות התועלת ודבריו חוזרים להיות בגדר לשון הרע.

לדוגמא, במקרה הנזכר, כשמעון שואל את חיים האם אפשר לסמוך על ראובן כשותף לעסקים והוא נענה בשלילה, לא יהיו הדברים אסורים. אולם, אם חיים יוסיף ויאמר שראובן הוא אדם המרבה בדברים (באופן שאין בכך שום תועלת), יהיה זה בגדר לשון הרע היות שאין זה בתחום המידע הנחוץ לתועלת.

96 שם ה' ג'.

97 כלל ט' מרכילות ה"ב בתנאי החמישי, וכלל ו' מלשה"ר ה' י"א.

דיבור לתועלת רק בהעדר כל דרך אחרת

כמו כן, אם אדם יכול להישמר בעצמו או לשמור יהודי אחר מפני נזק באמצעים אחרים מלבד לשון הרע ורכילות, מחייב אותו העקרון של מזעור הנזק לנקוט באותם אמצעים⁹⁸. אם הוא יספר לשון הרע ורכילות כשאינן בהן צורך, אזי לא נחשבים הדברים כדיבור לתועלת והוא עובר בכך על איסורי לשון הרע ורכילות.

משום כך נענשה מרים, אחותו של משה רבנו. היא דיברה לשון הרע על משה באוזני אהרן, אחיהם, כדי שאהרן ינזוף במשה על טעות אפשרית ביחסו לאשתו. לא היה בכך צורך, היות שמרים היתה יכולה לדבר ישירות עם משה ובכך להימנע מלשון הרע ומנזק שלא לצורך. וכך, על אף שכוונתיה היו טובות, הקב"ה העניש אותה.

מכאן אנו רואים בברור, שמוטב לפנות ישירות אל האדם עמו יש לנו בעיות מאשר לדבר עליו עם צד שלישי. רק אם אנו יודעים בבירור שדיבור ישיר לא יעזור, נוכל לחשוב על האפשרות להסתייע בצד שלישי⁹⁹.

שיקולי התועלת אינם מתירים קבלת סיפור לשון הרע ורכילות
כשמדובר בקבלת לשון הרע או רכילות, לא חל הכלל של דיבור לתועלת. האיסור לקבל את הדברים עדיין קיים ועומד. אסור להאמין ללשון הרע ולרכילות כאמת מוחלטת אפילו כשסיבת סיפורן היא לתועלתנו¹⁰⁰. עדיין יתכן שהמידע אינו מבוסס, מכל הסיבות שהזכרו לעיל. אפילו כשאדם מספר לשון הרע אך ורק כדי להגן על מישהו אחר, אין בכך כדי להוסיף אמינות לדברי הגנאי המסופרים. עדיין יתכן שאין זו אמת, ואפילו אם זו אמת, אולי אין זו כל האמת כולה. יתר על כן, יתכן שאין זו אלא חוות דעת אישית ואפילו רק צד אחד של המטבע. אפשר לברר את האמת אך

98 ח"ח כלל ט' מהל' רכילות ה"ב בתנאי הרביעי.

99 כלל ד' מלה"ר ה' ה'.

100 נדה ס"א. "אמר רבא, האי לישנא בישא אע"פ דלקבולי לא מבעי מיחש ליה מבעי" ועי' בח"ח כלל ד' מלה"ר ה' י"א, וכלל ו' שם הלכה ב'.

ורק על ידי חקירה יסודית, בלי קשר למניעים של המספר את הדברים לתועלת. מכל מקום, מותר לשמוע את הדברים ולחוש להם כדי להישמר מפני הנזק הצפוי. ההיתר של דיבור לתועלת מתיר לנו לשמוע את המספר ולנקוט באמצעי זהירות על סמך דבריו, אך אינו מתיר לנו לקבל את הדברים כאילו היו אמת מבלי לבדוק בעצמנו את נכונותם.

סיכום ההלכות

1. לשון הרע

הגדרה: סיפור דברים שיש בהם כדי לפגוע ביהודי אחר או להזיק לו בכל צורה שהיא - בגופו, ברגשותיו, בממונו, במעמדו החברתי או ברוחניותו.

סיבת האיסור: האפשרות לגרום נזק.

קני המידה: הדברים המסופרים נחשבים כלשון הרע אם סיפורם:

1. יכול לגרום נזק כללי.
2. יכול לגרום לשומע לזלזל, אפילו במעט, באדם המדובר.
3. יכול להביך או לבייש את הצד השלישי אם יוודע לו על כך.

מתי מותר לספר: מותר לספר אם יש צורך אמיתי להגן על המספר עצמו או על צד שלישי באין כל דרך אפשרית אחרת. מותר לספר רק אם הנזק שייגרם יהיה מצומצם ביותר כנדרש לצורך התועלת, ולא יותר.

2. רכילות

הגדרה: גילוי דברים שיש בהם כדי לעורר ישירות איבה בין שני יהודים.

סיבת האיסור: גרימה לאיבה ולשנאה.

קני מידה: סיפור דברים נחשב לרכילות אם יש בגילויים כדי לגרום ליהודי להתחיל לפתע לתעב יהודי אחר או לכעוס עליו מפני איום הצפוי לו מאת אותו יהודי.

מתי מותר לספר: מותר לספר אם יש צורך אמיתי להגנה עצמית או הגנה על צד שלישי מפני נזק צפוי בהווה או בעתיד, כשאין כל דרך אפשרית אחרת

למניעתו. מותר לספר כשסיפור הדברים יגרום רק נזק מזערי הנחוץ לצורך התועלת בלבד ותו לא.

3. שמיעה וקבלה

הגדרה: שמיעה או קבלה של דברים המסופרים לך בלי ברור וחקירה יסודיים, שכתוצאה מהם תתחיל לזלזל ביהודי אחר (לשון הרע) או תכעס עליו בגלל איום ישיר הצפוי מצדו (רכילות).
סיבת האיסור: בעיית האמינות.

קני מידה: איסור זה חל כשאדם מרשה לעצמו להאזין ללשון הרע ולרכילות שהוא יודע כי עומדים לספרם לו או כשהוא מאמין לדברים ומקבל אותם אחרי שכבר נאמרו, מבלי לברר ברור יסודי באשר לאמיתותם. הוא יידע שקיבל את הדברים אם התחיל לזלזל באדם שעליו דובר (לשון הרע) או כשהתחיל לכעוס ולהרגיש נבגד על ידי אותו צד שלישי (רכילות).

מתי מותר: מותר לשמוע כל לשון הרע ורכילות אם יודעים מראש שהם נאמרים לתועלת השומע או לתועלת צד שלישי, כדי להישמר מפני נזק בהווה או בעתיד (על המספר להודיע לשומע שהדברים נאמרים לתועלת או שהשומע ישאל מראש, לפני סיפור הדברים, אם הם נועדו לתועלת). תמיד אסור להאמין לדברים ולקבלם כאילו הם אמת מבלי לערוך חקירה מדוקדקת וברור יסודי, אפילו כשמדובר בתועלת ובמניעת נזק. מותר לשמוע את הדברים, לחוש להם ולנקוט באמצעי זהירות, אך לא להאמין להם בלב. הצורך בתועלת אינו מעניק לדברים אמינות אוטומטית. רק ברור של העובדות יוכל לאמת אותן או להפריכן.

דרכי התשובה על לשון הרע ורכילות

תיקון הנזק שנגרם

כיצד יעשה אדם תשובה על לשון הרע או רכילות שדיבר? אם הוא מסוגל לזכור את המקרים בהם עבר על איסורים אלו, דהיינו, אם הוא זוכר למי סיפר את הדברים ועל מי דיבר, אזי הצעד הראשון שלו יהיה לנסות לתקן את הנזק שגרם. על המספר לחזור אל השומע ולנסות לעקור מלבו את הלשון הרע והרכילות בכך שישכנע אותו שהיתה זו טעות מצדו¹⁰¹. עליו לנקוט בשיטות שהוזכרו לעיל בקטע "כיצד לחדול מלשון הרע ומרכילות" וליישם אותן כלפי הלשון הרע של עצמו. יש לקוות שהשומע יעקור מלבו את הזלזול (לשון הרע) או את העוינות (רכילות) כלפי הצד השלישי, שעליו דובר.

אם אכן נגרם למסופר נזק פיסי או ממוני על ידי אותו הדיבור, על המספר להשתדל לתקן את המעוות או לרצות את חברו על הנזק שגרם לו¹⁰² (במקרה כזה, כדאי להתייעץ עם רב כיצד יש להתנהג).

ההתחזקות בשמירת הלשון היא דרך התשובה הטובה ביותר

לצערנו, במרבית המקרים אין בני האדם מסוגלים לזכור את כל הדברים האסורים שדיברו בעבר, וכך אין הם יכולים לתקן את המעוות. כיצד יכפרו על עוונותיהם הגדולים? מה יעשו? הפעולה היחידה החשובה ביותר שיכול אדם לעשות כדי להביע את חרטתו הכנה על לשון הרע שדיבר בעבר וכדי לחזור בתשובה על כך היא לקבל על עצמו לעשות כל מאמץ להימנע מלדבר לשון הרע ורכילות בעתיד. עליו להתמקד בשיטות שתוארו לעיל. חשוב במיוחד לקבוע זמן ללימוד הלכות לשון הרע ורכילות¹⁰³. אם ישתדל באמת, יזכה לרחמי שמים ולסייעתא דשמיא לעשיית תשובה שלמה, אפילו על אותן עברות שאין הוא זוכר. אולם, יש

101 ח"ח כלל ד' מהל' לה"ר בבמ"ח ס"ק מ"ח.

102 שם הל' י"ב.

103 חובת השמירה פ"ג ושמיה"ל שער התבונה פט"ז.

עוד אמצעים נוספים, ויעילים מאד, בהם יכול אדם לנקוט כדי לכפר על חטאי לשון הרע ורכילות שחטא בעבר. ואלו הם:

הגברת מודעות הציבור להלכות שמירת הלשון

(1) ניתן לייסד או לתמוך בשיעור לציבור בהלכות שמירת הלשון, או לחלופין להפיץ בציבור חומר (קלטות, ספרים וכדומה) בנושא. כך הופך אדם להיות ממזכי הרבים ורוכש לעצמו זכות גדולה שבכוחה לכפר על חטאיו בדיבור לשון הרע בעבר.

השתתפות בקבוצת שומרי לשון

(2) לארגן קבוצה של "שומרי לשון" או להצטרף לקבוצה כזו¹⁰⁴. חברי קבוצה זו מקבלים על עצמם שלא לדבר לשון הרע כלל במשך שעות מסוימות ביום. לכל חבר נקבע זמן אחר ובכך מצטברת זכות עצומה לחברי הקבוצה שיש בה כדי לכפר על עוונות לשון הרע בעבר.

לסלוח לאלו שדיברו עליך לשון הרע

(3) לומר יום יום בתפילתו שהוא מוחל לכל מי שדיבר עליו לשון הרע ורכילות. פעולה זו של סליחה יומיומית מעוררת את מידת הרחמים בשמים כדי שתעמוד לימינו ותסגור עליו.

ההשפעות הרוחניות של עשיית תשובה על לשון הרע ורכילות

כשאדם פועל כדי לכפר על חטאיו בעבר בלשון הרע ורכילות, יש לכך תוצאות רוחניות עצומות. תוצאות אלו מתקנות את הנזק הרוחני שהצטבר בשל חטאי לשון הרע בעבר. נסביר את הדברים: כשאדם חוטא, הוא בורא מלאך רע, אך אין לאותו מלאך פתחון פה להאשימו. כאשר הוא מדבר לשון הרע, מקבל המלאך הזה פתחון פה וביכולתו להתחיל בתהליך המעשי של קטרוג על החוטא בפני בית דין של מעלה¹⁰⁵. אולם, כשהוא עושה תשובה על לשון הרע שדיבר בעבר, מסתתם פיו של

104 עיי' זכור למרים פ' כ"ה ופ' כ"ו.

105 עיי' שמייה"ל שער התבונה פ' י"ז ושם ח"ב ס"ד.

המלאך הרע ושוב אין הוא יכול לקטרג עליו ולהאשימו בפני בית דין של מעלה מכאן ולהבא.

זה כוחה של התשובה. היא הופכת את מידת הדין למידת הרחמים. גם מי ששקוע בלשון הרע ובורא לו מקטרגים הרבה, יכול עדיין לבטל את כוחם ולהשיב לעצמו את ההגנה מפניהם. מזלו מתחיל להשתפר. תשובה על לשון הרע ורכילות ראויה להיות הראשונה בסדר העדיפויות של מי שדואג לחייו ולאיכותם.

האמת על הסבל של עם ישראל

שמירת הלשון – ערובה לשלום עם ישראל ולהישרדותו אפילו לנוכח החטאים

הדברים הכלולים בחוברת זו הם מאירי עיניים. סוף סוף ביכולתנו להבין כמה מהגורמים העיקריים לסבל ולאסונות של עם ישראל. אפשר להשוות את עם ישראל לאדם בעל שתי רגליים. שתיהן חייבות לתפקד כדי שיוכל ללכת ולהתקדם. הרגל האחת היא שמירת התורה והמצוות. רגל זו היא המנוע של הנצחיות המבטיחה לנו את מקומנו בעולם הבא. היא גם המנגנון המעניק לנו שלום ושלווה במהלך קיומנו הגשמי. אם רגל זו נשברת, נפגע קיומנו ואנו מאבדים את הזכות שניתנה לנו מעצם קיומנו. בנוסף לכך, אנו מסכנים את שלומנו ושלוותנו בחיינו הגשמיים.

הרגל השניה היא מציאות האחדות והשלום והעדר לשון הרע ורכילות בקרב עם ישראל. בכוחה של רגל זו לפעול כמשענת כאשר הרגל הראשונה – שמירת המצוות – נחלשת ואנו צוברים לעצמנו חטאים רבים. רגל שניה זו פועלת כמגן השומר על בריאותנו ועל שלווותנו אפילו כשהרגל הראשונה ניזוקה¹⁰⁶. היא מצמצמת את הסבל והצרות שנגזרו עלינו בחיינו הגשמיים בגלל חטאינו. אולם, אם רגל זו נשברת, אנו מאבדים את המגן שלנו ואז באות עלינו צרות רבות, על פי חטאינו.

אמת עמוקה זו נשכחה מאתנו

במשך אלפיים השנים שחלפו מאז חורבן בית שני, הענקנו עדיפות לרגל הראשונה והתעלמנו ממצבה של הרגל השניה. כשהרגל הראשונה נחלשה וחטאינו הלכו וגברו, לא נמצאה בשום מקום הרגל השניה. שכחנו את אזהרת חז"ל על זהירות מפני לשון הרע, שנאת חינם ומחלוקות. התעלמנו מאזהרתם שעם ישראל אינו יכול להמשיך להתקיים כשתי רגליו רופפות. כתוצאה מכך התרגשו עלינו אסונות.

106 כמאמר חז"ל "דורו של אחאב אף שהיו עובדים עבודה זרה היו יורדין למלחמה ונוצחין מפני שלא היו בהן דילטורין", הובא בשמיה"ל שער הזכירה פ"ב.

אפילו בימינו אלה, קרוב לסוף דברי הימים, נותרנו סומים. אנו רואים צרות ואסונות מכל עבר, אך ממשיכים להתעלם מחשיבותה של הרגל השניה. הגיע הזמן לשים קץ לעוורון הזה אחת ולתמיד! עלינו להשיב את האדם (עם ישראל) לקדמותו ולדאוג לאחדותו. עלינו להשיב לו את רגלו השניה. תהיה זו איוולת שלא לעשות זאת.

השבת הרגל השניה, שמירת הלשון וקיום האחדות והאחוה, חייבים להיות בראש סדר עדיפויותינו. עלינו ללמד את הלכותיהן לילדינו כבר בגיל הרך ביותר¹⁰⁷. אם אנו שוללים מהם את הידיעות הללו, הרי אנו דנים אותם לסבל מיותר ולצרות גדולות שלא לצורך. אין דרך טובה יותר להבעת אהבתנו לילדינו מאשר לתת להם מגן גדול זה ומשענת חשובה זו של הרגל השניה.

107 ח"יח כלל ט' מלשה"ר ה' ו' ובהגה"ה שם.

האתגר המעשי של כל קהילה יהודית

הקב"ה חפץ בציבור שאינו מדבר לשון הרע

הקב"ה ברא את העולם במידת הדין. פרוש הדבר, שבני האדם, ובמיוחד בני עם ישראל, חייבים לזכות ביעודם הנצחי על ידי השתדלות ומאמצים מצד עצמם (כפי שהוסבר באריכות בפרק "תכלית הבריאה: מידת הדין ומידת הרחמים"). כדי להעריך את הצלחתם בכך, ניצב עליהם השטן המקטרג והוא בוחן את מעשיהם. כשהחטאים נפוצים לרוב בקהילות ישראל, ובנוסף לכך יש הרבה מחלוקות, לשון הרע ורכילות – מעורר השטן את מידת הדין לפני ה'. הוא מקטרג על עם ישראל ומעורר את הדין נגדם, כשהוא טוען לפני ה' שעליו להעניש את בניו החוטאים בשל דרכיהם הרעות. הוא טוען, שאם הם מורדים בו ובמצוותיו הרי זה ענין אחד, אך מדוע הם כה רעים זה לזה, לאחיהם ולאחיותיהם עצמם ובשרם? אם יש בינם לבין עצמם שנאת חנם כה גדולה, הרי אין הם ראויים – חלילה – להיות בנים לאביהם שבשמים!

ניתנת לשטן הרשות לקטרג עליהם כך בגלל עצם תפקידו. אבל הקב"ה, אבינו הרחום, מצטער לשמוע דברים אלו, המעידים נכוחה על התנהגות בניו. כמו כל אב האוהב את ילדיו, אין הוא חפץ לשמוע את גנותם, גם אם אמת היא. בתגובה להאשמות אלו, הוא מחפש ברחבי תבל לפחות קהילה יהודית קטנה אחת שתתנהג אחרת, שלא יהיו בה מריבות ולשון הרע אלא אהבה ואחדות. למרבה הצער, עדיין לא נמצאה קהילה כזו¹⁰⁸. לו נמצאה קהילה כזו, יכול היה ה', אבינו, לבטל את קטרוגו של השטן ולהראות לו את בניו, במקום פלוני, האוהבים ומכבדים זה את זה. הוא היה מראה לו את זהירותם במוצא פיהם ואת הקפדתם שלא לפגוע זה בזה. הודות לקהילה כזו ולזכויותיה, ניתן היה להציל את כל יתר בני עם ישראל

108 עיין חובת השמירה פ"ח "הנה לפי מה שבררנו את גדל הענין של קבלת השמירה הוא אפי' באיש פרטי שמקבל על עצמו וכש"כ כמה גדולה קדושת הענין כשתמצא חבורה בענין זה שיתחזקו לכבוד השי"ת לעשות סיג בעצמם לשמור את כח הדיבור שלא ידברו דיבורים אסורים. כמה נחת רוח יגיע לקב"ה מזה כשרואה שחביבים מצותיו לישראל וכל מצוה ומצוה תלמד זכות עליהם וידוע מאמחז"ל עה"פ "ורדפו מכם חמישה מאה" וכיו דאינו דומה מרובים העושים מצוה למועטים העושים מצוה".

ולחכריו כי לא ייטוש ה' לעד את עמו. כה גדול כוחו של ציבור שאין בו לשון הרע עד כי אף בכוחו של יחיד לעורר זכויות למען הציבור כולו.

הפעולה הנחוצה לעקירת לשון הרע מן הציבור

איך אפשר להגיע לכך שציבור שלם יהיה נקי מעוון לשון הרע? ראשית, על הציבור לדאוג לכך שכל בוגר בקהילה יידע היטב את הלכות לשון הרע ורכילות. בנוסף, יש להנחיל ידע זה לילדיהם החל מן הגיל הרך ביותר. על מוסדות החינוך להתמקד דרך קבע במודעות זו ולתת לה עדיפות ראשונה בין כל היתר.

שנית, על ראשי הציבור לעודד כל הזמן את חברי הקהילה לזכור תמיד את חשיבות שמירת הלשון ואת נחיצות האחוה והאחדות בקרבם. עליהם לנצל כל הזדמנות להזכיר לאנשים מהן הסכנות הכרוכות בהתרשלות בנושאים אלה.

שלישית, על ראשי הציבור לקבוע זמנים מסוימים ושעות מסוימות, בהם ישתדלו האנשים להימנע מכל דיבור אסור. בכך יוכלו להבטיח זמנים מסוימים שבהם לא יהיה דיבור לשון הרע ולא יהיה כלל קטרוג בשמים.

ציבור יקר כזה יוביל את עם ישראל לגאולה השלמה

האם אפשר להשיג ציבור שכזה? התשובה היא כן, בהחלט! דבר אחד בטוח – ציבור זכאי כזה יוביל את עם ישראל לגאולה השלמה. מדוע, אם כן, לא להשתדל לעשות זאת בעצמנו? מדוע לא לעשות כל מאמץ להגשמתו? מדוע לא נשתדל להיות הראשונים? יהי רצון שה' יהיה בעזרנו ויסייע לכל אחד להצליח במשימה זו.

“אבינו מלכנו”

אבינו – במידת הרחמים, מלכנו – במידת הדין

בתפילת “אבינו מלכנו חטאנו לפניך” אנו חוזרים ומכתירים את הקב”ה כאבינו וכמלכנו. מה משמעותם של שני תארים אלו? מה ההבדל ביניהם?

“אבינו” מתיחס למידת הרחמים. כשה’ מרעיף עלינו את אהבתו וחמלתו אנו קוראים לו “אבינו”. מאידך, הכינוי “מלכנו” מתיחס למידת הדין. כשה’ שופט אותנו בצדק על פי הדין אנו אומרים שהוא נוהג כ”מלכנו”.

ה’, אבינו, אוהב אותנו עד מאד וחפץ אך ורק בטובתנו

אם נתבונן בהבדל בין “אבינו” לבין “מלכנו”, נבחין בנקודות נוספות. הקב”ה, כאבינו, אוהב אותנו מאד וחפץ אך ורק בטובתנו. יתר על כן, כאבינו הוא רואה בנו את משפחתו, בניו ובנותיו. בהיותנו בני משפחה, הוא מצפה מאתנו לנהוג זה עם זה באהבה, כמו אחים ואחיות. הוא מבקש שנהיה מכבדים זה את זה, שנאהב זה את זה ונדאג זה לזה¹⁰⁹. הוא חפץ לראותנו נוהגים בחסד וברחמים זה עם זה ודואגים איש איש לבטחוננו ולרווחתו של רעהו.

ה’, מלכנו, מבקש מאתנו – כשומרי מצוותיו – שנהיה מכבדים

זה את זה

מאידך, כמלכנו, דואג ה’ לכבודנו וחפץ לראות בהצלחתנו. יתר על כן, כמלכנו הוא רואה בנו את נתיניו. כנתינים בממלכתו, הוא חפץ שנהגו כאזרחים שומרי חוק. הוא חפץ שנהיה מכבדים זה את זה ונדאג לזכויות ולרכוש של כל אחד ואחד מאתנו גם אם באופן אישי אנחנו זרים זה לזה.

ברור, אפוא, שיש הבדל ביחסו של הקב”ה לעם ישראל כאב וכמלך. האב כולו אהבה ורחמים. המלך כולו אמת וצדק. האב רואה את עם ישראל

109 תנא דבי אליהו פ’ כ”ח “יומה אני מבקש מכם אלא שתהיו אוהבין זה את זה ותהיו מכבדין זה את זה וכו”.

כמשפחה ודורש מהם לאהוב ולכבד זה את זה. המלך רואה אותם כנתיניו ודורש מהם בעיקר לכבד איש את רעהו גם אם במישור האישי זרים הם זה לזה.

משאלתנו התמידית – שהקב"ה יהיה תחילה אבינו ואחר כך מלכנו

הקב"ה הוא תמיד גם אבינו וגם מלכנו היות שהוא ברא אותנו הן במידת הרחמים והן במידת הדין. רואים זאת בברור בפסוקי "אבינו מלכנו" שהזכרנו לעיל. לפיכך, אנחנו תמיד גם בני משפחתו וגם נתיניו. אולם, לא תמיד נוהג עמנו ה' במידה שווה של אבהות ושל מלכות באותה שעה. יש זמנים שבהם שולטת מידת הרחמים והוא – כביכול – נוהג עמנו יותר כמו אב עם בניו. בזמנים אחרים, מידת הדין היא השולטת והוא נוהג עמנו יותר כמלך וכשופט.

התגברותה זו של מידה אחת לעומת מידה אחרת נראית בברור ב"אבינו מלכנו". "אבינו" קודם ל"מלכנו" ובכך מובעת בקשתנו שהקב"ה ינהג עמנו במידת הרחמים ויקדים אף הוא את ה"אבינו" ל"מלכנו". התקבלות תפילותינו ובקשתנו להקדים את מידת הרחמים למידת הדין תבוא לידי ביטוי בחמלתו וברחמיו של הבורא. אולם, אם תפילותינו אינן מתקבלות, פרוש הדבר שמידת הדין גוברת על מידת הרחמים. במקרה כזה, יהיה עלינו לשאת בתוצאות כבדות של חומר הדין. הרי זה כביכול כאילו הקדים ה' את "מלכנו" ל"אבינו" ובמקום "אבינו מלכנו" אנו מקבלים יחס של "מלכנו אבינו".

עם ישראל יכול להשפיע על התגברות מידת הרחמים על מידת הדין ע"י התנהגותם בין אדם לחברו

האם יכולים אנו, בני עם ישראל, להשפיע בפועל ממש על התגברותה של מידת הרחמים? במילים אחרות, האם נוכל – כביכול – להשפיע שסדר הדברים יהיה "אבינו מלכנו" ולא להפך? התשובה היא: כן! יכולים אנו לעשות זאת על פי הכלל של "מידה כנגד מידה".

הגמרא אומרת שבמידה שאדם מודד כן מודדים לו משמים (סנהדרין ק.). אם ננהג זה עם זה כמו בני משפחה אחת, באהבה ובאחוה, ישפיע הדבר על יחסו של הקב"ה אלינו כאב אל בניו. כך תגבר מידת הרחמים¹¹⁰. מאידך, אם ננהג זה בזה כאילו היינו זרים זה לזה, יגרום הדבר להתגברות מידת הדין, ואז ינהג בנו ה' כמלך עם נתיניו. בידינו הדבר, מידה כנגד מידה. ביכולתנו להשפיע על סדר המידות "אבינו מלכנו" או "מלכנו אבינו" ומעשינו יקבעו אם הקב"ה יקדים אף הוא את הרחמים לדין וינהג בנו כראוי לבני משפחה, בניו, (אם נחיה באחוות אחים) או כנתיני מלכותו (אם נחיה כזרים זה לזה).

כשיהודים מתנכרים לאחיהם בשעת צרה וסכנה, תגבר מידת הדין וה' יתנהג אתם בחומר הדין

חפצו של הקב"ה להיות תמיד קודם כל אבינו ולנהוג אתנו בחסד וברחמים. על כן הוא רואה בנו, ראשית כל, את בניו, בני משפחתו. אולם, מעשינו הרעים עלולים לגרום לירידה בדרגת היחס, ובמקום בנים אהובים למקום אנו עלולים להידרדר למעמד נמוך יותר של נתיני מלכותו. עד היכן עלולים אנו לרדת בהתנהגותנו בין אדם לחברו כדי לאבד את מעמד הבנים האהובים? במילים אחרות, עד איזו מדרגה נחותה עשויה התנהגותנו זה עם זה להביא אותנו כך שנהיה לפני המקום כחבורת זרים גרידא, נתיני הממלכה שיש לנהוג עמם במידת הדין?

התשובה על כך טומנת בחובה הפתעה: בעיני ה' אנו נותרים בנים גם כשאין השלום שרוי בינינו וכשאנו חוטאים בלשון הרע. גם אז אנו נחשבים כבני משפחה, היות שהתנהגות שלילית כזו שכיחה בקרב כל המשפחות. אולם, אם אנו רואים שאחינו ואחיותינו ממגזר מסוים בעם ישראל נמצאים בצרה גדולה ואנו מתעלמים מהם בקשיחות לב וממשיכים את שיגרת חיינו כאילו לא ארע דבר, הרי חדלנו להתנהג כבני

110 ע"י אהבת חסד ח"י פ"ה "כמה צריך האדם להתדבק במדת החסד שהיא מועלת לעורר רחמי ה' וחסדיו על ישראל אפילו לאחר שכלה זכות אבות ... לכך יעצנו הכתוב שכאשר נראה שנתמוטט זכותם אנו בעצמנו נעורר את מדת טובו וחסדו של הקב"ה עלינו במה שנתדבק במעשינו במדת החסד ואז מדה במדה יתדבק חסדו עמנו". ועי"ש בהגה"ה.

משפחה. זאת, משום שגם אם בני משפחה של ממש יכולים לריב זה עם זה, הרי לעולם לא יתעלמו איש מרעהו בשעת סכנה.

כשאנו נמנעים מתפילה למען אחינו השרויים בצרה ובסכנה,

אנו מאבדים את מעמדנו כבני משפחה

יתר על כן, אם אוחזת בנו האדישות עד כדי כך שאין אנו מוכנים לפחות להרים קול זעקה ולהתפלל לה' על אחינו ואחיותינו הנתונים בסכנה, גורמת אטימותנו זו לכך שאין לנו זכות להיקרא בני משפחה בעיני ה'. מנקודה זו ואילך רואה ה' אותנו, עם ישראל, כעם של זרים ונוהג אתנו אך ורק כנתיני מלכותו. כך גוברת מידת הדין וה' ינהג אתנו בכל חומר הדין.

אולם מאידך, אם נפתח את לבנו לסכנה המרחפת על אחינו בני ישראל ולפחות נתפלל למענם בעת צרה, יראה בנו ה' בני משפחה וינהג בנו באהבה וברחמים למרות היותנו שקועים בלשון הרע ובמחלוקת ולמרות חוסר האחדות שבין אדם לחברו. הסיבה לכך היא שאם לפחות נתפלל איש על רעהו, נקיים בזאת את המצוה "לא תעמוד על דם רעך" (ויקרא יט, טז) ובזכותה נחשב עדיין כבני משפחה.

אם כן, הענין מתברר ומתבהר. אם נתעלם ממצוה זו ונהיה אדישים איש לסכנות אחיו, אם לא נטרח להתפלל עבור אחינו כדי להצילם מאסון ומחורבן, בכך אנו הורסים כליל את האחוה ההדדית ואת מעמדנו כבני משפחה. במצב כזה, נהיה חשופים לכל חומר הדין על חטאינו ולאסונות כבדים העלולים לבוא עלינו. המחלוקות, לשון הרע וההתנשאות בינינו לכשעצמן אינן מבטלות את מעמד עם ישראל כבני משפחה. הקשיחות וחוסר הרגישות מצד כל אחד לסכנות האורבות לאחיו הן ההורסות את היותנו "משפחה" ובמיוחד כאשר נטשנו אפילו את התפילה לשלום אחינו.

התפילה הגדולה מכל

התפילה הגדולה מכל היא זו המעוררת בשמים את מידת הרחמים

אנו רואים בברור שהקב"ה נוהג עמנו גם כאב (מידת הרחמים) וגם כמלך (מידת הדין). ראינו גם כיצד יכולים אנו, בני עם ישראל, להשפיע איזו מידה תגבר על פי התנהגותנו בין אדם לחברו, דהיינו, אם נהיה כבני משפחה או כזרים זה לזה. בידעה זו טמון כוח רוחני עצום, הכוח להשפיע על גורלנו ועל המאורעות הבאים עלינו.

העובדה שה' נוהג עמנו בשני האופנים השונים הללו גם משפיעה על כוח תפילותינו לפני המקום. אם נבין את הקשר בין שתי המידות הללו לבין תפילותינו, נוכל להפוך את תפילותינו לכלי נשק בעלי עוצמה רוחנית כבירה. נוכל להגיע לידי התפילה הגדולה מכל.

מהו בדיוק כוחה של תפילה?

כל התפילות נמדדות על פי שתי אמות מידה. הראשונה – יעילות התפילה, והשנייה – כוח התפילה. יעילות התפילה היא יכולתה להישמע במרומים ולהתקבל לפני ה'. כוחה של התפילה הוא ביכולתה – על סמך מהותה הפנימית – לעורר את מידת הרחמים ולהרחיק את מידת הדין. אין ספק, שככל שישגדלו כוח התפילה ויכולתה לעורר בשמים רחמי אב על בניו כן תגדל יעילותה בהיותה נשמעת ומתקבלת לפני ה'. תפילה המסוגלת להצליח בכך ראויה להיקרא תפילת הכוח. אם היא נאמרת במלוא כוונת הלב, היא יכולה להפוך לנשק עוצמתי ביותר בידי היחיד או בידי הציבור¹¹¹.

אם נלך בעקבות הרעיון הזה עד תום, נבחין בקיומה של התפילה הגדולה מכל. מהי התפילה החזקה מכל? זוהי התפילה שיש בה כוח לבקוע קיעים ולהגיע עד לכסא הכבוד וכל כוח שבעולם לא יוכל לעצור אותה.

111 עיי' ר"ה כט.

זוהי תפילה שאין דומה לה בכוחה לעורר את מידת הרחמים ולפתוח שערי שמים אצל "אבינו", האב הרחמן. הבה נעיין בתוכנה של תפילה כזו.

שלוש דרגות לכוחה של תפילה

ישנן שלוש דרגות יסודיות של תפילה שניתן למדוד אותן במונחים של השפעה וכוח.

יהודי המתפלל על עצמו בלבד

דרגה ראשונה: יהודי הנתון בצרה מתפלל על עצמו ומבקש מה' להושיעו מן הצרה. כוחה של תפילה זו חלש, ובמיוחד אם אין לאותו אדם זכויות מיוחדות. זאת, משום שהיות שהוא נתון בצרה, בודאי הורשע על ידי בית דין של מעלה בגלל מעשים מסוימים. לפיכך, מעמדו כנאשם שהורשע המפיל את תחינתו לרחמי בית הדין. תפילתו חלשה היות שהוא עומד לפני מידת הדין, שבה פועל הקב"ה כמלך וכדיין.

יהודי המתפלל לא רק על עצמו אלא גם על חברו, והוא שותף לצרתו

דרגה שנייה: יהודי בצרה המתפלל על עצמו וגם על יהודי אחר הנתון בצרה דומה ומבקש שהקב"ה יושיעם מצרותיהם. כוחה של תפילה זו גדול בהרבה מהתפילה בדרגה ראשונה שהוזכרה לעיל, גם אם לשניהם אין זכויות מיוחדות. כשיהודי מתפלל גם על חברו – בנוסף לתפילתו על עצמו – הוא מפגין בכך את דאגתו ליהודי אחר כאח ובן לאותה משפחה. בהכריזו על קשר משפחתי זה, ראוי הוא לכך שה' ינהג בו מידה כנגד מידה ויראה בו בן משפחה ולפיכך בעיקר ירחם עליו כרחם אב על בנים, ומידת הרחמים תגבר. על כן יושיע ה' את היהודי הראשון, הנתון במצוקה והמתפלל גם על חברו, שהצליח לעורר את מידת הרחמים.

גם היהודי השני, שעליו התפלל רעהו, יוכל לזכות לישועה היות שמידת הרחמים תתעורר גם עליו. אולם, היות שהראשון הוא זה שעורר את מידת הרחמים בתפילותיו, הוא ייענה תחילה, לפני השני¹¹².

בכל זאת, יש חולשה כלשהי בתפילה זו. הסיבה העיקרית שבגללה התפלל יהודי א' גם על יהודי ב' היא העובדה ששניהם שרויים בצרה דומה, ובעודו מתפלל על עצמו יכול יהודי א' לכלול גם את חברו בתוך תפילותיו. יש כאן מקום לטענה שלולי היה צריך להתפלל על עצמו, מן הסתם לא היה יהודי א' עומד להתפלל כלל על יהודי ב'. אם כן, נפגמת במשהו יעילותה של תפילה זו, שמניעי האחווה שבה מוטלים בספק כלשהו. למרות זאת, עדיין יש בה כוח, כפי שמצאנו שהיה בכוחה של תפילה כזו לגאול את בני ישראל ממצרים.

זאת אנו רואים בפרשת וארא (ו, ה) כשה' אומר על בני ישראל הנתונים בשעבוד מצרים: "וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל... ואזכור את בריתי". שואל החת"ם סופר מה כוונת הדברים "וגם אני"? וכי מי עוד מלבדו יכול היה לשמוע את נאקתם? ועונה הוא, שכל היהודים שהיו בשעבוד מצרים שמעו איש את זעקת רעהו וראו איש בסבלות אחיו. משום כך עזרו זה לזה והתפללו זה על זה. על כך אומר הקב"ה "וגם אני" – גם אני שומע את זעקתם בנוסף לשמיעתם איש את זעקת רעהו ולתפילותיהם איש על אחיו. אם הקב"ה מצטרף כ"גם אני", משמעות הדבר שאתם, בני ישראל, הפכתם למשפחה אמיתית של אחים ואחיות הרואים איש את כאבו של אחיו. על כן אנהג בכם מידה כנגד מידה, ואהיה לכם בעיקר כאב, אנהג אתכם במידת הרחמים ואגאל אתכם מעבדותכם.

יהודי המתפלל על חברו מבלי להיות שותף לצרתו

דרגה שלישית: יהודי המתפלל לישועתו של יהודי אחר מבלי שהוא עצמו יהיה נתון באותה צרה. זוהי התפילה החזקה מכל, ויכולתה לעורר את מידת הרחמים אצל הקב"ה, שירחם על הסובל כרחם אב על בנים - אין

112 ב"ק צ"ב. "כל המבקש רחמים על חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה".

דומה לה. היא מפילה את כל המחיצות בשמים ומגיעה עד לפני כסא הכבוד בלי כל מעצור או מכשול. זוהי "תפילת הכוח".

המניע היחיד לתפילה זו הוא אחוות אמת ואהבת אדם לחברו
כשיהודי שאינו נתון בצרה מתפלל על יהודי אחר הנתון בצרה, הרי המניע היחיד לתפילתו זו הוא אחוות אמת ואהבה לחברו. כאן פועל במלוא העוז הכלל של "מידה כנגד מידה" והקב"ה נוהג באהבה וברחמים של אב לבניו כלפי שניהם – גם כלפי היהודי המתפלל וגם כלפי היהודי שעליו התפלל הראשון. הוא אב ליהודי הראשון המתפלל בגלל רגש האחוה שבו. יהודי זה יכול אזי לזכות ברחמי שמים על חטאיו-הוא. הקב"ה אב ליהודי השני, הנתון בצרה, בזכות תפילותיו של היהודי הראשון, שהתפלל עליו וכביכול טען לפני הקב"ה: "אם אני יכול לזעוק מעמקי לבבי למען יהודי אחר כאח על אחיו, כיצד תוכל אתה, הקב"ה, להתעלם ממנו כאב לבן!" היהודי הסובל יכול כעת לזכות לרחמי שמים מיוחדים. כה גדול הוא כוחה של תפילה זו, שאם היא נאמרת על ידי ציבור, בכוחה להושיע מצרה כמעט כל יהודי, ולו גם במצב הקשה ביותר.

החיוב להתפלל לישועתם של אחינו בני ישראל

כוחה הגדול של תפילת רבים

לציבורים מסוימים בעם ישראל כוח גדול יותר להושיע מצרה אחים יהודים נבחרים על ידי תפילותיהם מאשר קבוצות אחרות. אלו הן "קבוצות הכוח" שבכוחן להתפלל לישועת אחיהם. קבוצת כוח היא ציבור שבכוחו להתפלל תפילת-כוח. ראינו שהדבר חל על ציבור המתפלל על יהודים אחרים בצרה או במצוקה בעוד הם עצמם אינם סובלים מאותה צרה (דרגה שלישית). אילו היה אותו ציבור סובל מאותה מצוקה או מאותה צרה, אזי היה כוח תפילותיו חלש יותר (דרגה שניה) ולא היה יכול להחשב כקבוצת כוח אמיתית.

שני ציבורי יהודים הנתונים כעת בסכנה הם ציבור המתבוללים ותושבי ארץ ישראל

שתי קבוצות של יהודים ברחבי העולם נתונים כעת בסכנה גדולה. חשוב מאד לדעת מי הן אותן קבוצות הנתונות בסכנה ומי הן קבוצות הכוח היכולות אולי להושיען בתפילותיהן. על הקבוצה הראשונה נמנים מיליוני יהודים ברחבי תבל הנמצאים כעת בתהליך של אבדן זהותם היהודית עקב התבוללות ונישואי תערובת. על פי הערכה, עתיד עם ישראל לאבד למעלה מחמישה מיליון יהודים בארצות הברית בלבד. אם לא ייבלם תהליך הרסני זה, הם יאבדו לעם ישראל לנצח. קבוצת הכוח היהודית המסוגלת להושיע בתפילותיה ציבור זה הנתון בסכנת הכחדה תכלול את כל היהודים, בכל מקום שהוא, שהם שומרי תורה ומצוות ועל כן אינם נתונים במשבר ההתבוללות הזה. בכוח תפילותיהם למען אחיהם ואחיותיהם הנמצאים בסכנה זו לעורר את מידת הרחמים והקב"ה ברחמיו יעזור בעצירת תהליך ההתבוללות. הקבוצה השניה היא זו של מיליוני יהודי ארץ ישראל המאויימים על ידי מיליוני אויביהם הערביים המבקשים להשמידם. אם, חלילה, יצליחו האויבים אפילו באופן חלקי בלבד, עלולות להיות לכך תוצאות איומות. קבוצת הכוח היהודית שביכולתה להתפלל להצלתם תכלול את כל אותם יהודים החיים מחוץ לגבולות ארץ ישראל אשר, משום כך, אינם נתונים באותו סיכון פיסי.

תפילותיהם למען אחיהם ואחיותיהם הנמצאים בסכנה תוכלנה לעורר רחמי שמים והקב"ה, כאב רחום וחנון, יסיר מעליהם את הסכנות האורבות להם.

יהודים מחויבים להתפלל לשלום אחיהם

מצוה גדולה היא על כל היהודים, ובמיוחד אלו הנמנים על קבוצות הכוח, לעזור בהצלת אחיהם ואחיותיהם הנתונים בצרה על ידי תפילה למענם. זאת, בגלל שתי סיבות. ראשית, מצוה מפורשת היא בתורה המחייבת כל יהודי לעשות כל מאמץ כזה: "לא תעמוד על דם רעך" (ויקרא יט, טז). "דם רעך" כולל את כל הסכנות הגופניות והרוחניות. "לא תעמוד" כולל גם את ההימנעות מתפילה למענם. שנית, יהודים צריכים לעשות זאת למען הצלתם-הם ולמען הגנתם מפני חטאיהם. כשיהודים אטומים לסבלות זולתם, הם מנתקים את הקשר המאחד אותם כיחידה משפחתית. בעיני ה' זוהי הכרזה על ניתוק הקשר המשפחתי והחלפת מעמדו כמשפחה במעמדם כזרים זה לזה, היות שבני משפחה אמיתית לעולם לא ינהגו זה כלפי זה בהתעלמות ובאדישות מוחלטות כאלו. אשר על כן גוברת בשמים מידת הדין על פני מידת הרחמים. כתוצאה מכך, נידונים היהודים בכל חומר הדין הבא לידי ביטוי באסונות הרבים והקשים הבאים עליהם בעקבות חטאיהם. על כן חייבים כל בני ישראל לפחות להתפלל על אחיהם הנתונים בסכנה, כיוון שאם לא יעשו זאת הם מעוררים את מידת הדין וכמעט לא יוכלו לזכות למידת הרחמים של אביהם-אובהם.

המקור לחובתו של אדם להתפלל למען אחיו היהודים

החיוב להתפלל לשלומם של יהודים אחרים מובא בספר היראה של רבנו יונה¹¹³ "שמעת צרת ישראל הרחוקים, האנח והתפלל עליהם וכל שכן על הקרובים."¹¹⁴

113 עמ' קע"א.

114 ועיין עוד באהבת חסד ח"ג פ"ח.

“ויתפלל בכל יום כפי צחות לשונו על כל חולי בני ישראל שיתרפאו, ועל הבריאים שלא יחלו ושינצלו מכל נזק, ושיציל הקדוש ברוך הוא את בני ישראל מכל גוים ומרוחות רעות ומדקדוקי עניות ומכל מיני פרענויות המתרגשות ובאות לעולם, ושיתיר את כל אסירי עמו, ושיתיר את כל חבלי היולדות, ושישיב ליראתו כל האנוסים ביד גויים, ועל חשוכי בנים שיתן להם זרע טוב וכשר, ועל אותם שיש להם בנים שיחיו ביראת ה', ועל כלם שישמור הקדוש ברוך הוא שארית עמו, וינקום את נקמתם במהרה בימינו, ועל עם הקדש שישוּבו בתשובה שלמה, ויקבלם ויחזירם בתשובה שלמה לפניו.” (עמוד קפד):

התעלמות מיהודי אחר הנתון בסכנה מעוררת את מידת הדין בכל חומריתה

אין לזלזל בחיוב גדול זה. תהיה זו שגיאה גורלית להתעלם ממנו. אכן, אם ישאל השואל מהו, בסיכומו של דבר, החטא הגדול ביותר שחטאו בני ישראל בכל דברי ימיהם שבגללו – יותר מכל עוון אחר – באו עליהם האסונות המחרידים תהיה זו העברה על “לא תעמוד על דם רעך”, כשלא נחלצו להצלתם או לכל הפחות להרמת קול זעקה ותפילה לה' למענם. הרי זה מעורר ביותר את החרון ומידת הדין בשמים כאשר יהודים יושבים באפס מעשה לנוכח סבלותיהם של יהודים אחרים, ענף ממשפחתם, הנתונים בסכנה גדולה. מי שמפקפק בכך, מוטב כי יתבונן בתרחיש הבא:

הנך אב לשני בנים בוגרים. אחד מהם שוחה במים, סמוך לחוף, והשני מתרווח לו להנאתו על החוף. לא רחוק מהם יושב מציל. לפתע מתחיל השוחה לטבוע. אחיו, היושב על החוף, רואה זאת, אך למרבית הפלא ממשיך הוא לשבת במקומו בשלווה ובנחת. יתרה מזו, הוא אדיש כל כך לסכנת החיים המרחפת על אחיו עד כי אין הוא טורח אפילו להזעיק את עזרתו של המציל. אתה, האב, מבחין בכל הענין. כיצד תרגיש לנוכח הדברים? הרי ברור שתכעס מאד על בנך המתרווח לו על החוף. אם יטען שלא היה ביכולתו לעשות דבר מפני שאין הוא יודע לשחות, הרי תאשים אותו שלא טרח אפילו לקרוא למציל. את זאת, לפחות, יכול היה לעשות. אם, חס ושלום, בנך אכן טבע במים, מן הסתם היית מנתק כל קשר עם

הבן השני או מעניש אותו קשות בשל אטימותו והתעלמותו הקשוחה מהצלת חיי אחיו, עצמו ובשרו.

אם יתרחש דבר מעין זה בין יהודים, בניו של הקב"ה, יגיב הוא בצורה דומה לתגובתך, האב. אם יבחין באדישותם לסכנות האורכות לאחיהם היהודים, הן בגוף והן ברוח, יחרה אפו. אם יטענו היהודים האדישים שלא היה ביכולתם לעשות דבר, יגיב ה' כמו אבא ויטען שלפחות יכלו לקרוא למציל ולהזעיקו להצלת חיי האח. הקדוש ברוך הוא, היודע ומכיר את הסכנות המרחפות על חיי בניו, היות שהוא זה אשר הביא אותן עליהם מסיבות שלא נוכל לרדת לעמקן, אינו צריך שאנו נודיע לו על סבלם. אולם, אם נזעק אליו לעזרה, כאחים הדואגים לאחיהם, יוכל לשמוע את תפילתנו, להיות למצילים ולמושיעם ולנהוג כאב רחום, במידת הרחמים.

הקב"ה יכול לטעון כלפינו שאין שחר לטענתנו שלא היה בכוחנו להציל את אחינו. הוא, ריבונו של עולם, יודע הכל, ודבר לא נעלם ממנו. הכל נתון בידיו. אם חלק מעם ישראל נמצא בצרה ובסכנה, הרי זה בגלל רצונו ועקב גזרתו. הוא זה שהביא אותם עד משבר, והוא זה שבידו להושיעם. בני ישראל יודעים זאת. אם כן, מדוע לא פנו אליו והתפללו אליו להצלת אחיהם היהודים ולהמתקת דינם? מדוע לא זעקו אליו מעומק לבם לנוכח סבלות אחיהם? מדוע לא פנו אליו כפנות בנים אל אביהם כדי שירחם על אחיהם? תפילותיהם היו יכולות להיות התשובה לשטן המקטרג ולעורר את מידת הרחמים על אחיהם כרחם אב על בנים, ולהמתיק את מידת הדין של מלך בנתיניו. לו היו עושים זאת, היתה זו התנהגות של בני משפחה. באין להם דרך אחרת לסייע, יכלו לפחות להתפלל. היכן היתה זעקתם?

כשיהודי מתפלל על יהודי אחר, יעשה זאת למען כל היהודים הנתונים בצרה, ללא יוצא מן הכלל

חשוב מאד שתפילת יהודים על אחיהם הנתונים בצרה לא תערך רק למען ציבור מסוים, תוך התעלמות מציבורים אחרים הנתונים אף הם בצרה. במקרה כזה, ייפגם כוח התפילה אפילו למען הציבור שעליו התקיימה, היות שיהודים המסוגלים להתפלל רק על חלק מאחיהם אינם בעלי

אחוות אמת והם מפלים בין אחים. דבר זה יעורר את מידת הדין של
"מלכנו" ויבלום את מידת הרחמים של "אבינו".

הציבור היהודי החזק מכל

מיהו הציבור היהודי החזק מכל? זהו אותו ציבור שחבריו שומרי תורה ומצוות המקפידים על כל המצוות שבין אדם למקום ובין אדם לחברו ומדקדקים בהם, קלה כבחמורה. זהו המצב הרצוי. אולם, יש עוד מצב המכשיר ציבור לתואר זה. אפילו ציבור המתרשל בקיום המצוות יכול לגרום במעשיו להתעוררות מידת הרחמים עליו, ובכך נחשב גם הוא לציבור בעל כוח. כיצד יעשו זאת? בשתי דרכים המועילות ביותר לעורר את מידת הרחמים:

א. עקירה מוחלטת וקבועה של לשון הרע ורכילות.

ב. ערנות לסכנות האורכות ליהודים באשר הם, הן

בגוף והן ברוח, ולעולם לא להפסיק להתפלל לה' ולהתחנן אליו כי ירחם ויציל את אותם יהודים הנתונים בצרה.

אפשר היה להקטין ואפילו למנוע אסונות רבים שבאו עלינו

אילו היה עם ישראל נוהג אפילו רק בדרך השניה דלעיל, במשך כל תולדותיו, ניתן היה להקטין את האסונות הנוראים שבאו עליו, ואפילו למנוע אותם.

מגמתה של חוברת זו היא לסייע בחיזוקו של עם ישראל בשתי דרכים אלו. התקוה היא להגשים זאת על ידי לימוד הלכות לשון הרע ורכילות ועל ידי הסבר כוח התפילה והחיוב להתפלל לישועה.

מתי יתעורר עם ישראל? מתי יבוא לידי ביטוי הכוח האמיתי שלהם, וישפיע על גורלם? מתי יעשו את הנדרש כדי לזכות בשפע רחמי שמים מאת ה', אביהם, שינהג עמם במידת הרחמים ולא במידת הדין של מלך כלפי נתיניו? מתי יצאו למערכה ויחלישו את המלאכים המקטרגים כדי שיוכלו לצמצם ככל האפשר את צרות הפרט וצרות הכלל? השעה מאוחרת, והגיע הזמן לפעול. הבה ננצל כולנו את ההזדמנות וניתן כבוד ונחת רוח לקדוש ברוך הוא, אבינו מלכנו. אמן כן יהי רצון.

כתב ה"רבינו יונה" שצריך כל אחד להתפלל בכל יום כפי צחות לשונו על צרות אחינו בני ישראל.

להלן דוגמא של תפילה למען אחינו בני ישראל, שנכתבה על ידי אחד מחשובי הרבנים בחו"ל לבני קהילתו. וכל אחד יכול להתפלל בלשונו הפרטית על עניני וצרות הכלל והפרט.

אבינו מלכנו באנו להתודות לפניך על שהיינו כעורים באפלה. התורה והמצוות שצויתנו היו לנו לטורח ולמשא, ולא ראינו באמת מה רב חילם ושכרם, דהיינו, שיש בהם - ורק בהם - הכח לקרבנו ולדבקנו אליך, ושדביקות זו תתן לנו להכנס לאפריון מחיצתך לנצח נצחים. היינו כעורים המגששים באפילה, ולא ראינו המתנות הגדולות של מדת רחמין שחננת אותנו, ובפרט המתנה הטובה של התשובה, אשר בפותחה וביכלתה למחות כעב פשעינו וכענן חטאותינו, כאילו לא עשינו מעולם. אוי ואבוי לנו שלא ניצלנו מתנה יקרה זו. לא די שלא חזרנו בתשובה, אלא העורון שלנו הורידנו מטה מטה, עד שהפכנו לאויב הגדול ביותר של עצמנו.

הלכנו רכיל ודברנו לשון-הרע על בני עמינו, ובזה נתנו כח ועוז לשטן, המקטרג הגדול, להביא צרור חטאינו ופשעינו לפני כסא דין ולא לפני כסא רחמים. ועוד רעה גדולה מזו היא מה שגרמה הלשון הרע שלנו לחברינו, ששמנו עליו עין רעה, ובזה הכרחנו גם אותו לעמוד לפני כסא דין. הלואי ידענו כח המות שפיינו ובלשוננו.

בכל זאת, הננו מתחננים לפניך, ומקוים אנו בכל לב שלא איחרנו המועד. אם דברנו עליו לשון-הרע ורכילות, הרי-זה רק מחמת קטנותנו וקנאת איש מהעוה, אבל חס וחלילה שייגרם לו שום היזק על דינו כלל. והננו מוסרים מודעה ואנו מבקשים בכל לב, שלא יוסיפו קטנותנו וקוצר השגתנו שום כח ועוז להגביר איזה תביעה נגדו בבית דין של מעלה. הדבר הגרוע ביותר שעולל לנו העורון הוא שזה מנע ממנו ההפכה באחת מן האמיתות הגדולות שלך: שכל יהודי ויהודי, יהיה מי שיהיה ובאיזה מצב שיהיה, הוא באמת אחינו ואחותנו, ושהננו כולנו בני משפחה אחת בעיניך, אבינו הנצחי. איך נסתמו עינינו כל-כך, ולא ראינו הדברים מהשקפתך אתה?

התייחסנו אל אחינו כאל איש זר, ולפעמים אף כאל אויב. נתנו לחילוקי המנהגים שהיה בינינו והשתיכותנו לפי ארצות מוצאנו, להיות סיבה לפירוד אמיתי. בגאותנו, הרגשנו עליונות עליו, ולכן התייחסנו אליו בגאווה ובוז, ולא ראינו בצערו ולא השגחנו על גודל הכאב שלך. איך עלה בכלל על דעתנו שיחס כזה עם אחינו? קרב אותנו אליך? איך התעלמנו מהכאב שיש לו לאב, בראותו גודל השנאה בלב בניו, האחד על השני? אפילו כשחלקנו על אחינו בצדק, היה לנו להתפלל עבורו שיראה את אור האמת, ולא לדבר עליו לשון-הרע ולהשפילו עד לעפר. אוי לו לאח שעניו סתומות מלאות בצער אחיו, ואוי לו לבן שעניו סתומות מלאות בצער אביו אמנם באנו לומר לפניך שנתפקחו עינינו, והעורון שלנו חלף הלך לו.

התעוררנו, ומעתה אנו מביטים בהשקפה חדשה על פי ההשקפה שלך. אמנם השקפה זו גורמת לנו הרבה צער ועגמת נפש. כי זה הפעם הראשונה שאנו רואים באמת את צערו וכאבו של אחינו, ואנו מרגישים בספנה שהוא שרוי בה. ועתה אבינו, הננו באמת שופכים לב כמים, וצועקים למען אחינו, כאח המרגיש ומצטער בצער אחיו, ואנו מבקשים ממך שתשמע צעקתנו, שהרי אתה האבא של שנינו. הצל נא את אחינו ופדה אותו מכל צרותיו, כי הוא בסכנה גדולה מאוד.

אין אנו יכולים לסבול בראותנו את אחינו במצב ספנה, כשהוא עומד בגיאי צלמות ובשערי ההרס והחורבן. איך נוכל לחיות עם זה? מאין נשאב הכח לזה? לבינו מיצר ודואב, בראותנו באבדן מליוני אחינו-בני-ישראל, בכל קצו תבל, ובפרט במדינת אמריקה, למפת ההתבוללות ונשואי תערוכת, רח"ל.

איך נוכל לראות כל-כך הרבה אחים ואחיות אבודים, נשמות אוכדות לאביהם שבשמים? וכי לא מזרע אברהם יצחק ויעקב הם? האם לא היו נשמותיהם נוכחות בשעה שנגלית על הר סיני? וכי לאו בני משפחתנו הם? האם אינך אביהם? אנא הצל אותם בעוד

מועד ואל תאחר. ערה עליהם רוח ממרום כדי שיוכלו להפיר בבירור מי הוא אביהם שבשמים.

השב כעסך וחרון אפך מבניך שומרי תורתך ומצותיך, הקרובים אליך ביותר. אגא, אל ימותו צעיריהם בדמי ימיהם. כמה יתומים צריכים הם למנות? כמה חולי צריכים הם לסבול? האם לא נתמלא כוס צרתם? אמנם אמת שהאחריות רובצת עליהם ביותר, כי להם יש הכח לפדות את בניך ולהאיר את אורן עליהם.

אך אגא רחם עליהם כי הם רק בשר ודם. אגא פתח עיניהם ותן להם לראות בצערו של האב, הלא הם בניך ידידיך הנאמנים לך ביותר.

שמע נא לקול זעקת האח בעד אחיו. אגא שמע קולנו כאבינו. הקשיבה לקול אנקתנו למען אבותינו, אברהם יצחק וישראל עבדיך, שמא הבתך שאהבת אותם הבטחת להם שתביא גאולה לבני בניהם. עגנו למען רחל אמנו, שהרגישה ברגשי אחותה, וויתרה על בעלה הצדיק, יעקב אבינו, כדי למנוע בושה מאחותה. האם יש אם רחמניה ואהבת יותר מרחל אמנו, שהתפללה ובכתה על בניה, ימים רבים אחר שנסתלקה מהם? עגנו למען אבותינו שהלכו אחריו במדבר בארץ לא זרועה, אך ורק בשביל שאתה אביהם. עגנו למען בניך שהוכיחו את בטחונם באביהם בשעה שעמדו לפני הר סיני, והקדימו נעשה ונשמע, וקבלו עליהם לעשות רצון אביהם כבנים נאמנים? עגנו למען צדיקי הדורות שכל מגמתם הייתה רק להביא לפניך נחת רוח מבניך. עגנו למען ההרוגים על שם קדשך, אשר ידעו שאף-על-פי שאפשר לבני המדינה לפרוק עול המלך מעליהם, אי-אפשר לבן לנתק הקשר עם אביו.

אם אחינו נמצא בסכנה, אין אנו באים ח"ו בתרעומת ובטענה לפניך, כי כל דרכיך צדק ומשפט. אבל בכל זאת מוכרחים אנו להביע גודל כאבינו ולהתחנן לפניך להפך הדין. אגא היה אבינו תחילה ואחר כך מלכנו. גלה אהבתך ורחמיך הרבים תחילה, ומשפטיך רק לאחר מכן. הנה אם אנו מתחננים לפניך כבנים, כאח בעד האח, למה לא תענינו אתה במדה כנגד מדה כאב רחמן ולא כמלך!?

אָנא תּוּ לָנוּ לְהַתְעוֹרֵר מִלְמָטָה. תּוּ לְכַנְסֵת יִשְׂרָאֵל, בְּגִי מִשְׁפַּחְתָּנוּ,
לְהִתְקַרֵּב אֵלֶיךָ וּלְהִתְדַבֵּק בְּךָ עַל-יְדֵי מַעֲשֵׂיהֶם הַטּוֹבִים, וְלֹא עַל-יְדֵי
יְסוּרִים וּמִיתַת צְדִיקֵיהֶם. תּוּ לָנוּ הַגְּבוּרָה וְהַעוֹז, שְׂנוּכַל לְזַכּוֹת
לְהַשְׂרָאת שְׂכִינְתְּךָ לְאַחַת וּלְתַמִּיד, עַל-יְדֵי מַעֲשֵׂינוּ אָנוּ. תּוּ הַגְּאוּלָּה
הַשְּׁלֵמָה, בְּקוֹמָה זְקוּפָה .

זָכְנוּ בְּמִנְהִיגִים מִיּוֹחָדִים הַמְתַּאֲמִים לְתַפְקִיד זֶה, שְׂיִדְרִיכוּ אוֹתָנוּ
לְלַכֵּת בְּדַרְכֵיךָ אֱלֹהֵינוּ. תּוּ לָנוּ שְׁנֵהִיָּה רְאוּיִם לְקַבֵּל אוֹרְךָ וְטוֹבְךָ שְׂרָצִית
לְהִיטִיב לָנוּ, וְיִהְיֶה שְׁלוֹם בְּאַמַּת בְּעַלְמָא הַדִּין וּבְעַלְמָא דְאַתִּי. אָמֵן כֵּן
יְהִי רְצוֹן: